

STILSKA ZAKAŠNJENJA NA STOLNOJ CRKVI U KOTORU

CVITO FISKOVIĆ

Jedna od osnovnih oznaka i pojava u razvoju dalmatinskog graditeljstva je duga upotreba i razvijanje davno unesenih i prihvaćenih motiva ranijih stilova u novijim razdobljima. Prokušani motivi i oblici su se dugo ponavljali a novi sporo i teško prodirali. To je usporavalo razvoj dalmatinskog graditeljstva, tipološki ga zatvaralo ali mu je upotpunjavalo i pojačavalo vlastite oznake.

Kotorska stolna crkva se skoro po ničemu ne odvaja od kruga dalmatinskog graditeljstva i stoga se ta pojava oživljavanja starih motiva u novom oblikovanju i na njoj javlja osobito u obnovi i gradnji gotičke menze glavnog oltara u XIV stoljeću prema starokršćanskim uzorima, te u obnovi pročelja s galilejom, prozorom u obliku koluta i s dva zvonika u drugoj polovini XVII stoljeća po uzoru romaničkog stila.

Gotički oltar iz XIV stoljeća bio je dugo pokriven baroknim i u prošlom stoljeću ponovo su otkrivena njegova četiri stupića i stopa petog središnjeg stupa¹). Sva četiri su skoro ista, osmerostrana i imaju produljene glavice s dva reda svinutih listića i sa završnim središnjim i ugaonim voluticama.

I. Stjepčević je smatrao da potječu iz XII stoljeća i da su dijelovi oltara koji je 1166 godine posvećen²). U svojoj studiji o kotorskim spomenicima iznio sam 1953. godine suprotno mišljenje, da bi taj oltar upravo po osmerostranim stupićima, a još više po njihovim izduženim lisnatim glavicama mogao poticati iz sredine XIV stoljeća kada je sagrađen i njegov ciborij, tim više što se tip takvog oltara sreća u Apuliji i Toskani u drugoj polovini XIII stoljeća³). Lj. Karaman je, međutim, ponovio nakon toga Stjepčevićevo mišljenje, iako je ono bilo izrečeno bez ikakve stručne analize. On također smatra da je oltar iz XII stoljeća, ali ničim ne podupire to datiranje, već

¹) I. Stjepčević, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru, tabla IV, 3, str. 14. Split 1938.

²) Ibidem, str. 14.

³) C. Fisković, O umjetničkim spomenicima grada Kotora. str. 74. Spomenik SAN, CIII, Beograd 1953.

opaža da u XIV stoljeću ni na ciboriju, ni u Kotoru nema sličnih glavica, pa ističe da ne može »vjerovati da su u istom gradu u isto vrijeme bili izrađeni tako različiti kapiteli«⁴⁾.

To, očito, ne može biti potkrijepa njegovu mišljenju, jer je poznato da baš u dalmatinskoj romanici XIII i XIV stoljeća, u isto doba, u jednom gradu, pa čak i u jednom spomeniku, može biti mnogo inačica glavica npr. na zvoniku stolne crkve⁵⁾, na gotičkim kućama i na reljefu sv. Antuna opata u Splitu, na heksaforama Mihajla Brajkova⁶⁾ i u apsidi domenikanske crkve u Dubrovniku⁷⁾, na trogirskoj⁸⁾ i zadarskoj stolnoj crkvi⁹⁾ itd.

Ako se pak uporede četiri glavice kotorskog oltara s onima iz XI—XII stoljeća iz predromaničkih dalmatinskih¹⁰⁾, pa i kotorskih crkava iz tih stoljeća, vidjet će se njihova razlika¹¹⁾. Glavice iz tih stoljeća su grafički razrađene, suzdržljivije oblikovane i detaljnije obrađene, a neke su čak ukrašene pleterom ili sitnim lukovima.

Uporede li se pak glavice sa stupića tog oltara s glavicama dalmatinskih spomenika XIII—XIV st. npr. s onima na zvoniku splitske stolne crkve¹²⁾ i s bezbroj ostalih inačica, vidjet će se da one svojim savijenim, mesnatim i debelim lišćem, u kojemu nema grafički urezanih crta, spadaju u tu romaničko-gotičku grupu, a sličnih glavica ima na sjevernoj, na istočnoj i pročelnoj strani samog ciborija¹³⁾.

Farlati deslovcje spominje gradnju raskošnijeg oltara i njegovu svečanu posvetu 1362. godine. On čak u dokumentu, odakle crpi tu vijest, i nije našao spomen o tadašnjoj gradnji ciborija, već da je starinski oltar, koji je bio posvećen 1166. g. kotorski biskup Dujam zamijenio novim i skupljim, te ga i svečano posvetio 1362. godine¹⁴⁾. Naravno, da se ta vijest odnosi i na ciborij, ali čemu isključiti iz nje oltar kad ga Farlati izričito spominje i to tako uvjerljivo na temelju onog nestalog starijeg dokumenta, da je F. Radić smatrao, da se to odnosi samo na oltar.¹⁵⁾

⁴⁾ Lj. Karaman, O slijedu gradnje katedrale u Kotoru. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, str. 12. Split 1955.

⁵⁾ V. sl. D. Kečkemet, Dekorativna skulptura zvonika splitske katedrale. Starohrvatska prosvjeta, sv. 8—9, sl. 2—24. Zagreb 1963.

⁶⁾ C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, sl. 25, 26, 38—94. Dubrovnik 1955.

⁷⁾ Ibid. sl. 4, 5.

⁸⁾ V. sl. C. M. Iveković, Dalmatiens Architektur und Plastik t. 45, 46, 50.

⁹⁾ V. sl. Ibid. t. 119, 120.

¹⁰⁾ V. sl. Lj. Karaman, Iz koljevke hrvatske prošlosti, sl. 39, 42, 43, 58—62. Zagreb 1930; Starohrvatska prosvjeta S. III sv. 5, sl. 20; Zagreb 1956; Ibid. S. III sv. 6 sl. 26. Zagreb 1958.

¹¹⁾ Nekoliko se njih nalazi u kotorskom lapidariju na terasi Pomorskog muzeja, koji bi trebalo okupiti i srediti na posebnom mjestu.

¹²⁾ V. sl. Kečkemet o. c.; C. Fisković, o. c. (6), sl. 27.

¹³⁾ V. sl. J. Maksimović, Koterski ciborij iz XIV veka i kamena plastika susednih oblasti, t. XI, 2. XXV, Beograd 1961.

¹⁴⁾ Farlati, Illyricum sacrum VI str. 451. Mleci 1800.

¹⁵⁾ F. Radić, Opazke na Gjorgja Stratimirovića monografiju »O prošlosti i neimarstvu Boke Kotorske, Starohrvatska prosvjeta, II br. 1, str. 57. Knin 1896.

Međutim upravo razmatranje stila oltara i ciborija mogu me ponovno dovesti do zaključka da su iz istog vremena.

Usklađenost omjera i oblika između oba rada doista pokazuje, pored zajedničkih stilskih oznaka, da su nastali skupa, u XIV stoljeću. Raspon i veličina ovog oltara nebi se ni mogli tako dobro uskladiti s ciborijem iz XII stoljeća, koji je, kako tvrdi Stjepčević »dimenzijama bio nešto manji od današnjeg«. ¹⁶⁾ Ista gotička vitkost kojom se odlikuje ciborij ističe se i u četiri oltarna stupića i u njihovim glavicama. Oni su osmerostrani kao i stupovi ciborija i pri dnu uglova imaju četiri male izbočine, koje se vide povećane i na profiliranim postoljima većeg omjera gotičkih stupova ciborija. Oltar i ciborij su, dakle, jedinstveno prostorno zamišljeno djelo, ostvareno u skladu međusobnih odnosa i po jedinstvenoj odluci koja nije 1362. godine, kako to raskošni ciborij dokazuje, trebala štediti i krpiti se ostacima starijeg oltara kada podizanje novog oltara nije predstavljalo ionako veću svotu u zajedničkom trošku s izgradnjom ciborija, koja je bila svečano proslavljena posvetom, pa je i ta svečanost zahtijevala istovremeno novo podizanje oltara i ciborija. Ponavljam, dakle, svoje mišljenje da su oltar i ciborij podignuti skupa 1362. godine. Tim mišljenjem su se složili J. Stanojević ¹⁷⁾ i P. Mijović. ¹⁸⁾

Teže je pak riješiti pitanje koje nam se ovdje ipak i nehotice nameće: da li današnji oblik oltara vuče svoje porijeklo iz starokršćanskog?

Sličnih oltara ovako čvrsto sastavljenih sa pet krajnjih i jednom središnjom jačom nogom ima u starokršćanskim bazilikama, ali i u talijanskim crkvama različitih stilova, od XI do XV stoljeća. ¹⁹⁾ Nađeni su i u ruševinama starokršćanskih bazilika u Borasima u Hercegovini, i u Klapavicama više Klisa, ²⁰⁾ a mogli su se nastaviti i u romaničkim i gotičkim crkvama ne samo u Kotoru već i u ostalom primorju, jer tu bijahu poznati oltari u obliku stola, koji su ponajviše u barokno doba XVII—XVIII stoljeća zamijenjeni ispunjenim mensama. Jedan oltar sa četiri noge bio je podigao Juraj Dalmatinac u svojoj Armircovoj kapeli sred Splita i to u širokom rasponu, koji i u tome pokazuje njegovu smionost, drugi je bio u Andrijićevom dubrovačkom Spasu, ²¹⁾ a sličan je bio i glavni oltar stare dubrovačke stolne crkve, koji opisuje 1573 godine apostolski vizitator Sorman, u visitaciji koju ću skoro objaviti u Bulletinu VII Odjela Jugoslavenske Akademije.

Oblik kotorskog oltara mogao je, dakle, nastati na starokršćanskoj predaji, koja je kod nas jaka, ali i po ugledu na talijanske i dalmatinske oltare romaničkog i gotičkog stila onog vremena.

¹⁶⁾ O. c. str. 14.

¹⁷⁾ O. c. str. 93.

¹⁸⁾ Enciklopedija likovnih umjetnosti 3, str. 230 (Kotor). Zagreb 1964.

¹⁹⁾ C. Fisković o. c. (3), str. 74.

²⁰⁾ Lj. Karaman, o. c. (4), str. 11; Č. Truhelka, Starokršćanska arheologija, sl. 30. Zagreb 1931.

²¹⁾ C. Fisković o. c. (3) str. 74.

Lakše je, međutim, razjasniti održavanje srednjovjekovnih predaja, koje se vide na samom pročelju kotorske stolne crkve, jer nisu izuzetne, već skoro opće u primorskom graditeljstvu.

Već sama obnova zvonika s obje strane pročelja, gdje su bili i prije potresa 1667. godine, pokazuje poštovanje starih predanja i to ne samo u obnovi njihovih srednjovjekovih oblika, već i u potrebi obnove urbanističkog naglaska i obrisu drevnog grada koje su oni naglašavali.

Barok doduše nije nikada zabacio dekorativnu srednjovjekovnu zamisao isprisanja i naglašavanja pročelja s dva zvonika ni u Rimu, ni u ostalim gradovima. Istaknuti su krajem XVI stoljeća na rimskoj crkvi Trinità dei Monti, na kojoj je radio Domenico Fontana, postavio ih je na pročelje svoje slikovite Sv. Agnese dovršene oko 1650. godine na rimskoj Piazzii Navona Francesco Borromini, iako joj je podigao i kupolu. Filippo Juvara je opetovao taj slikoviti motiv pročeljnih zvonika na torinskoj bazilici di Superga,²²⁾ a Francesco Gallo ga pojačao kupolom i dva začelna zvonika na crkvi u Vicoforte kraj Mondovija početkom XVIII stoljeća. Neki su se pak srednjovjekovni zvonici nadograđivali i završavali u baroku npr. na stolnoj crkvi Altamure u susjednoj Apuliji.²³⁾

Očito je, dakle, da je obnova kotorskih zvonika bila i pojava onog vremena, a ne samo ponavljanje davnog romaničkog motiva, kojega se konzervativna kotorska sredina u drugoj sredini XVII stoljeća nije htjela odreći, ponosna i navikla na veličanstveni izgled svoje stolne crkve, koja se tom podvostručenom okomicom opirala prijetećoj stijeni nad gradom, a i odlikovala u nizu dalmatinskih općina, od kojih neke, iako bijahu veće i bogatije od Kotora, nisu bile dovršile niti jedan zvonik svojih stolnih crkava. Kotorani su, dakle, to učinili tim više što su taj slikoviti i izraziti motiv zadržavali i ponovo oblikovali i onda poznati barokni graditelji u velikim žarištima tog stila, kojemu nije bilo do predaje, već do prostorne izražajnosti i novih rješenja.

Predaja i suvremenost su se, dakle, tu vješto sljubile, kao što je to često u dalmatinskom graditeljstvu. Takvoj obnovi nije uostalom ovdje pogodovalo samo kulturno podneblje, već su nju uvjetovali i privredni razlozi, jer je obnovljeni pročeljni dio bilo lakše, a tim i jeftinije uklopiti u stražnji, u trešnji sačuvani dio stolne crkve.

Spajanje romaničko-gotičkih motiva moralo se još jače odraziti u pojedinostima obnovljenih Tripunovih zvonika.

Njihov oblik nije mnogostran niti razvijen, nema razigranih oblina, krivulja ni izvitoperene istančanosti, čime se odlikuju mnogi zvonici druge polovine XVII stoljeća. Kotorški su ostali zatvoreni u strogom obrisu svojih četverouglastih oblika, koji se ne tanje prema vrhovima, ne raščlanjuju igrom otvora niti se nadimlju oblinama.

²²⁾ Članak M. L. Gatti Perer u *Arte lombarda* VIII, 2, str. 166. Milano 1963.

²³⁾ V. sl. A. Petrucci, *Cattedrali di Puglia*, t. 192. Rim 1964.

Glomazni i jednostavni, podijeljeni uporednim zidnim vijencima na dva kata s monoforama, oni tim svojim osnovnim crtama odaju počast pokrajinskoj romanici, ali u pojedinostima, koje imaju više ukrasnu nego li djelotvornu ulogu, izrazuju se barokno. Bridovi su im obrubljeni pojačanim bunjatom izmjenično poredanog većeg i manjeg kamena, koji jednolično, ali ipak reljefno uokviruju njihove plohe,



20. Predromanička glavica iz Kotora

jačajući im čvrstoću. Veliki otvori prozora okruženi su također snažnim bunjatom. Sred njihova luka, naslonjenog na jalke imposte, strši svinuti klin, a pri dnu su im snažne ograde od sama dva stupića i pokrajnjih voluta. S tim ogradama prozori poprimaju oblik balkona i uklapaju se u svjetovno barokno graditeljstvo Boke u kojemu su balkoni česti. Pobočni eliptični prozori drugog kata također ih vežu s pokrajinom gdje su bezbrojni, pa ih ima i u korčulanskom i u bokeškom kraju. Ta povezanost se jače ističe u završnom vijencu koji se sastoji od niza slijepih lukova s polukuglicama, ispunjenih školjkama, a podržanih anđeoskim, životinjskim i ljudskim glavama maštovito spletene kose, pokrivenim kapama i okrunjenim rogovima. Ta raznolikost lica, nasmijanih žena, nemirnih mladića, silovitih ljudi i bradatih staraca vuče još svoje porijeklo sa čuvenog vijenca glava Jurja Dalmatinca na šibenskim aspidama.²⁴⁾ Niz lukova s polukuglicama i školjkama nadahnut je vjerojatno sa bogatog kasnogotičkog zabata korčulanske stolne crkve.²⁵⁾ Svi su ti motivi, lukovi s polukuglicama i školjkama, maštovite, iscerene glave preuzeti iz dalma-

²⁴⁾ V. sl. C. Fisković, Juraj Dalmatinac, sl. 7—42. Zagreb 1963.

²⁵⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 306, 308.

tinske cvijetne gotike, začete na sjevernom zidu šibenske stolne crkve, a ponavljani i kroz dalmatinsku renesansu, pa i barok. Korčulanski renesansni graditelj Petar Andrijić prenio je motiv školjki u nizu lukova sa zabata korčulanske crkve na dubrovački Spas u prvoj polovini XVI stoljeća²⁶⁾, a njegov sugrađanin barokni graditelj Nikola Foretić na kasnobaroknu samostansku crkvu u Savini u XVIII stoljeću.²⁷⁾ Motiv raznolikih glava-konzola, poznat već u romanici, obnovit će se na jednoj baroknoj palači sred staroga predgrađa Korčule.²⁸⁾ Aždaje i zmajevе oblikovao je početkom XVII stoljeća na preslici lastovske župske crkve korčulanski graditelj Jerolim Pavlović.²⁹⁾

Korčulanski majstori, a među njima i oni iz roda Pavlovića, koji su razvili svoju djelatnost od XV do XVIII stoljeća uzduž Dalmacije, sudjelovali su i pri obnovi kotorske stolne crkve, pa su oni mogli i utjecati na obnovu maštovitog gotičkog vijenca vrh njenih zvonika, ali niz trodjelnih lukova je možda krunio i ranije romaničko-gotičke zvonike sv. Tripuna, jer je ulomak takvog vijenca, slijepi trolučni luk s reljefnim lišćem, spašen iz ruševina uzidan naknadno u uski prozorčić zapadnog zida uz današnji zvonik obnovljene crkve.

Svakako obnovljeni vijenac vrh zvonika predstavlja oživljenje starih predaja i uklapa se prirodno u slijed dalmatinskog graditeljstva, u kojemu se romanički i gotički motivi znaju sresti i preplesti, uslijed upornog ponavljanja, s rijetkim i uvezenim ukrasima kasnobaroknog i rokoko stila.

Naravno, da su u tom ponavljanju srednjovjekovni ukrasi izgubili svoju plastičnu snagu, oštrinu svojih crta i jedrinu svojih oblina, oblici su im u nadošlom baroku omlohavili i popustili, tako da i školjke vrh kotorskih zvonika naliče lišću. Srednjovjekovna znamenja su izgubila svoj vjerski značaj, postala su dosjetka i šala duhovitog klesara i naručitelja gradnje koja je živahne primorske ulice, u raspojasanim renesansnim i baroknim vremenima, zabavljala duhovitim tumačenjem.

Nije stoga neobično da su se na vrhove posvećenih zvonika ove skrovite pogranične luke, pune oštroumnih brđana, dovrtljivih pomoraca i vojnika, spremnih na svaku vragoliju, popele burleksne i karikirane maske. Ta pojava nije uostalom osamljena. Izobličene i smiješne glave uzidali su domaći klesari i na srednjovjekovne zvonike u Trogiru i u Splitu, a zatim u doba baroka na zvonik trogirskog sv. Mihovila³⁰⁾ i na zvonik makarskih franjevaca.

²⁶⁾ V. sl. Ibidem, t. 256.

²⁷⁾ V. sl. K. Prijatelj, Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, sl. 18. Zagreb 1956.

²⁸⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c.

²⁹⁾ V. sl. C. Fisković, Spomenici otoka Lastova, str. 23. Split, 1966. Posebni otisak iz Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16.

³⁰⁾ V. sl. K. Cicarelli, Obnova zvonika sv. Mihovila u Trogiru, sl. 7, 8. Zbornik zaštite spomenika kulture, IV—V, Beograd 1955.

Mogli bismo razvojnu crtu te plastike započeti s onim lavovima koji napadaju gmazove na kotorskom predromaničkom ciboriju³¹⁾ i nastaviti je s maštovitim životinjama i iscerenim maskama s okvira i glavice apsidalne trifore sv. Trifuna³²⁾ ili sa sakatim aždajama na sugestivnoj i likovno zreloj luneti Bućine palače,³³⁾ pa sve do maski bujnog prepletenog ukrasa vrata baroknih kotorskih palača, ali tog pokrajinskog izivljavanja domaćih kipara ima i u ostalim dalmatinskim gradovima, jednako kao i u susjednim apuljskim, gdje je bogatstvo i smjesa grčke i arapske, rimske i bizantinske baštine prepletana sa zapadno-evropskom srednjovjekovnom umjetnošću, stvorila čudesne bestijarije apuljskih crkava koji su i na našu obalu često izravno stizali u XII i XIII stoljeću.

Dubrovačka renesansa, koja bijaše pristupačna Kotoranima neposrednom izmjenom majstora, pokazuje na kruni bunara usred dvorišta nekadašnjeg samostana klarisa,³⁴⁾ kako je srednjovjekovni bestiarij bio živ i prisutan i u XVI stoljeću, iako se davno bio izivio od Radovanovih vrata do Dečana i Studenice. Ti čudovišni likovi i životinje su zašle i u renesansne ljetnikovce³⁵⁾ i u samostane.³⁶⁾ U Dubrovniku je njihov slijed jasan. Ukrašivale su u XII—XIII stoljeću stolnu crkvu gdje im se divio i učeni renesansanin De Diversis i sv. Vlaha, u XIV stoljeću franjevačko dvorište Mihajla Brajkova iz Bara, u XV stoljeću palače,³⁷⁾ a u XVI stoljeću ljetnikovce (Stajev u Rijeci dubrovačkoj, Skočibuhin u Tricrkve, Sorškočevićev na Lapadu i onaj Kotoranina Buće u Mandaljenu), da konačno triumfiraju u bezbrojnim inačicama na istančanim glavicama Pucićeva perivoja u sjeni gradskog parka Gradca,³⁸⁾ ali će se nastaviti i do kraja XVII stoljeća npr. na zidnom umivaoniku barokne kuće Fisković-Nesanić u Orebićima ili u XVIII stoljeću na crkvenom sjedalu dubrovačkog biskupa u stolnoj crkvi, na kojem je reljefna sirena, kojom

³¹⁾ V. sl. I. Stjepčević, o. c. t. V/1.

³²⁾ V. sl. J. Maksimović, o. c. t. I/2.

³³⁾ C. Fisković, o. c. (3), str. 85. Sada je ta sugestivna luneta prenesena u lapidarij kraj gradskih vrata obale, (v. sl. N. Luković, *Elažena Ozana kotorka*, sl. 16. Kotor 1965). Donji njen grb je Bućin, a sudeći po romaničko-gotičkom stilu pripada prvoj polovini XIV stoljeća i možda je bila nad vratima palače Nikole Buće, protovestijara Dušana Silnog. Gdje je bila ta palača teško je utvrditi u gradu preobličenom poslije potresa XVII stoljeća, a i kasnije, ali se ne bih složio sa I. Sindikom, da je to ona ruševina s dva gotička prozora, jer su ti iz XV stoljeća (I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, str. 17. Beograd 1950.). Da je ta istaknuta obitelj posjedovala velike i lijepe romaničko-gotičke kuće upravo u prvoj polovini XIV stoljeća, svjedoči ugovor koji je Miho Buća, Nikolin brat, sklopio s dubrovačkim graditeljima 1335. godine za izradu četiriju trifora, četiriju bifora i ostalih prozora svoje palače (C. Fisković, o. c. (6), str. 88).

³⁴⁾ C. Fisković, o. c. (16), str. 137.

³⁵⁾ V. sl. C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*, sl. 20, 22. Split 1966.

³⁶⁾ C. Fisković, *Dubrovačka skulptura*, *Dubrovnik II*, br. 1, str. 66. Dubrovnik 1956.

³⁷⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 252, 4. Prema mišljenju V. Galzinskog ta je palača obitelji Brajki.

je ukrasio svoju krunu bunara i Ivan Mazzonius 1734 godine u Supetru na Braču.

Da velika trešnja nije srušila dubrovačke i kotorske krahke palače i da nehaj nije zapustio ulomke, sada bi bio jasniji uvid u odlike pojedinih mjesnih radionica i njihova razvoja u spajanju stranih i domaćih, drevnih i onda suvremenih oblika.³⁹⁾

U okviru tog slijeda i razvoja srednjovjekovnih motiva u domaćim radionicama treba promatrati i zakašnjenje, maštovite ukrase vrh zvonika Sv. Tripuna. Ali domaća oznaka ne prestaje na tom vijencu, već se na drugi jednostavniji način ispoljila i na obim ložama za zvona koje ne čine jedinstvo s opisanim truplom.

Vrh zapadnog zvonika, završen s četiri glomazna pilona profilirana vijenca, očit je dokaz sustalosti i nemoći da se jedinstveno i logično dovrši cjelina i pribjegne samo najpotrebnijoj nadogradnji da se bar postigne visina, a i učvrste oslonci zvona. Slične pojave se vide čak i u bogatijim primorskim općinama, na zvoniku nekoć moćnog, ali kasnije zapuštenog benediktinskog samostana sv. Krševana⁴⁰⁾ i na zvoniku stolne crkve u Zadru,⁴¹⁾ a donekle i na zvoniku benediktinske⁴²⁾ i isusovačke crkve u Dubrovniku, na zvoniku dominikanske crkve u Starom gradu na Hvaru, župne crkve u Tisnome kraj Šibenika, na zvoniku raskošnog benediktinskog samostana na Mljetu,⁴³⁾ franjevačke i dominikanske crkve u Splitu,⁴⁴⁾ benediktinske u Tkonu,⁴⁵⁾ pa i na kotorskom gradskom tornju za sat.

Ali nastojanje da se dovrše zvonici kotorske stolne crkve u umjetničkom obliku pokazuje ipak njen istočni zvonik. Loža je sazidana poput slavoluka ili trijema sa četiri luka okružena polupilastrima na visokim polupostoljima, koji drže zabate iskličene metopama i triglifima nad kojima je iznad osmerostrana postolja niski krov. Otvori su ograđeni kasnobaroknom ogradicom od stupova u obliku stiliziranih vaza koji drže rub od ovula, istom onakvom, dakle, kao što je ona koja ograđuje prozore zvonika. Čitava je loža, dakle, sagrađena u stilu zrele renesanse, ali su ogradiče sa stupićima, preuzete sa donjih prozora renesansne barokne, da se postigne bar neki sklad između lože i trupla zvonika.

Zakašnjenje renesansnog motiva lože je očito, ali je logično, jer je sazidano u klasicističkom XVIII stoljeću.

³⁸⁾ V. sl. C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku, sl. 40—42. Zagreb 1947.

³⁹⁾ Vidi nekoliko ulomaka: C. Fisković, Fragments du style roman a Dubrovnik. Archeologia Jugoslavica I str. 117. Beograd 1954. Ove godine se i pri kopanju srednjovjekovne crkve sv. Tome našlo nekoliko mramornih ulomaka romaničkog bestijarija.

⁴⁰⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 150

⁴¹⁾ V. sl. A. Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, sl. 20. Milan 1944.

⁴²⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 287.

⁴³⁾ V. sl. B. Gušić—C. Fisković, Otok Mljet, sl. 23, str. 43. Zagreb 1958.

⁴⁴⁾ Oba nedovršena zvonika vide se samo na starim crtežima i fotografijama, jer su pri temeljitoj obnovi tih crkava porušeni.

⁴⁵⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 171.

Zabat s antičkim vijencem triglifa i metopa poznat je i u dalmatinskoj renesansi prve polovine XVI stoljeća. Upotrebljen je na gradskim Kopnenim vratima u Zadru⁴⁶ i nad ulazom u tvrđavu sv. Nikole pred Šibenikom podignutim prema nacrtu veroneškog graditelja Michele Sanmichelija.⁴⁷ Upotrebio ga je zatim slobodnije Tripun Bokanić na svom remek-djelu, zvoniku trogirске stolne crkve. Taj motiv se vidi na vrhu zvonika zadarskog sv. Šime⁴⁸), na baroknoj Bunićevoj palači kraj crkve sv. Vlaha i na Palmotićevoj u Andriji-



21. Glavica oltara kotorske stolne crkve iz XIV stoljeća

ćevoj ulici u Pustijerni u Dubrovniku, gdje su na metopama prikazani u reljefu jedrenjaci i štitovi. Triglifi i metope se ponavljaju na nekoliko dubrovačkih spomenika. Na vratima renesanse palače Skočibuha-Bizzarro nemaju ukrasa, a na vratima biskupske nekoć Sorškočevićeve palače iskičene su cvjetnim vijencem. Triglifi i metope sa stiliziranim liljanom vide se na dvorišnim vratima Skočibuhina ljetnikovca u Tri crkve i na vratima Ranjinina dvorišta, koja sada služe kao ulaz u groblje. Na vratima barokne crkve Gospe od Karmena metope su ukrašene dijamatnim vršcima. Prema tome se vidi da je motiv triglifa i različito ispunjenih metopa bio čest u XVI i XVII stoljeću u dubrovačkom renesansnom i baroknom graditeljstvu.

Graditelj završne lože kotorskog zvonika se, dakle, u XVIII stoljeću poslužio starijim motivom, ali koji ipak nije bio stran njego-

⁴⁶) Ibid. t. 160.

⁴⁷) V. sl. A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana II*, sl. 221, Milan 1922.

⁴⁸) V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 165, 2.

vom vremenu. Njegova gradnja je nespretna i u gornjem dijelu glomazna, a pojedinosti su loše klesane. Polustupovi odveć strše i ne podređuju se vijencu u kojemu se ponavljaju prošireni triglifi i u metopama omlohavljeni, nespretno stilizirani listovi i prozračni okrugli cvijetovi s dva istaknuta lista izvan kruga, koji ipak još podsjećaju na antičke štitove s prekriženim mačevima. Ti motivi se nižu u tri inačice. Zide je osobito uz lukove nespretno ispunjeno. Iako je, dakle, loža plastična, njena izradba je osrednja.

Svojim završetcima, dakle, oba zvonika kotorske stolne crkve pokazuju pokrajinsku značajku; zalkašnjele motive i propadanje građevinsko-klesarskog zanata.

Ipak su zvonici sv. Tripuna najizrazitiji spomenik domaćeg baroka u Kotoru, s kojim se taj grad želio isprsiiti pred surovom stijenom nad bujnim izvorima voda i morem u kutu svog skrovitog zaliva. Njihovu obnovu treba shvatiti kao ponovljeno htijenje Kotora da se urbanistički afirmiraju, a ta se njihova želja nije ispoljila samo ovdje, već se ostvarila po čitavoj Boki, u gradnji palača i crkava uzdignutih na terase i stepeništa, u zidanju vitkih zvonika i kupola. Sva će se ta zdanja međusobno nadovezati, koristeći slikovite rtove, strme padine, pa čak i podmorske grebene. Oni će stvoriti novi, barokni bokeški ambijent u kojemu će, osim u djelima nekih mletačkih graditelja XVIII stoljeća, ipak biti prisutna domaća oznaka i to na katoličkim i pravoslavnim crkvama. Pokrajinsko obilježje je i zvonik na pročelju vrh pročelnog zabata stolne crkve, neobičan motiv, o kojemu piše I. Stjepčević, a arhivski spisi ga spominju u XVI i XVII stoljeću.⁴⁹⁾ Slobodno ga rekonstruira I. Raffaelli,⁵⁰⁾ iako ga na prikazima starog pročelja u fresci u Stolivu⁵¹⁾ i na srebrnim reljefima pale i svečeva kovčega, nema.⁵²⁾ Prema arhivskim spisima imao je svakako više zvona, najvjerojatnije tri i bio, dakle, sa tri otvora.

Još se jedan srednjovjekovni motiv nastavio u dalmatinskom baroku od Raba do Boke. To je okrugli prozor, ruža ili kolut na pročelju obnovljene kotorske stolne crkve u drugoj polovini XVII stoljeća.

Iako je zbog nedostataka podataka teško pratiti pojavu ovog izrazitog i dugo ponavljano g prozora, ipak bi se moglo reći da ga dalmatinske crkve XII stoljeća, dakle najstarije romaničke crkve i bazilike, nemaju (npr. Sv. Krševan u Zadru,⁵³⁾ sv. Ambroz u Ninu⁵⁴⁾

⁴⁹⁾ O. c. str. 6; 1632... per doi corde... per le campane del campanil piccolo... 10 zugno 1644... doi corde... per le campane del campanil piu picollo. Računska knjiga katedrale II, str. 27, 126.

⁵⁰⁾ Ibid. t. VII, 2. Ta rekonstrukcija je veoma slobodna i ne može se uzeti u razmatranje u mnogim pojedinostima.

⁵¹⁾ V. sl. S. Radojčić, O slikarstvu u Boki Kotorskoj. Spomenik SAN CIII, str. 62, 63. Eeograd 1953.

⁵²⁾ V. sl. I. Stjepčević, o. c. t. IV, 1, 2.

⁵³⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 150.

⁵⁴⁾ Ibid. t. 175, 176.

ili sv. Luka i sv. Ana u Kotoru⁵⁵), kao što mnoge manje romaničke crkve nemaju još u XII stoljeću okrugli okulus već dugoljasti prozor na svom pročelju.

Romaničko kolo javlja se na pročeljima dalmatinskih crkava tek u XIII stoljeću i toliko je postalo uobičajeno, da se upotrebljavalo sve do kraja XVIII stoljeća, ne mijenjajući, uglavnom, svoj osnovni oblik, krug ispunjen kamenim stupićima spojenim središnjom osovinom. U toku tih šest stoljeća izmijenjivali su se na njemu postepeno pojedini sitni ukrasi četiriju stilova: romanike i gotike, renesanse i baroka. Križni profil, stupići i njihove glavice, pa i osovina mijenjali su svoje oblike i motive, podvostručavali su se otvori, gomilali ukrasi, ali je osnovni raspored koluta ostao.

Najstarija pročelna ruža koja nam se sačuvala je vjerojatno ona pod trijemom trogirске stolne crkve iz sredine XIII stoljeća,⁵⁶ to su zapravo dva mala i ista prozora njenih pobočnih lađa. Nešto kasnija bit će ona sred pročelja benediktinske crkve Sv. Ivana u tom gradu. Godine 1318. zaključila je dubrovačka vlada da se okrugli prozor »rota«, naručena za stolnu crkvu proda, jer nije, vjerojatno, odgovarala pročelju.⁵⁷ Motiv prozora u obliku koluta bio je, dakle, u Dubrovniku poznat početkom XIV stoljeća. Iz tog vremena je i ruža na zadarskoj stolnoj crkvi, a upravo tada je Dubrovnik i Zadar povezivala grupa zadarskih graditelja i kipara koji su radili u Dubrovniku.⁵⁸ U tom stoljeću postavljene su i ruže sred pročelja i začelja stolne crkve trogirске. K. Petrov smatra da su primorske ruže djelovale i na pojavu tog motiva u toku XIV stoljeća čak i u Makedoniji. Ruže i mnogi kiparski ukrasi sa crkve sv. Arhanđeli u Prizrenu iz XIV stoljeća, slične na one romaničko-gotičke u Dalmaciji.⁵⁹

U XV stoljeću okitit će njome korčulanski majstori pročelje svoje stolne crkve. Postavit će na njenom snažnom okviru četiri ljudske glave i preplesti je s osamnaest malih koluta, pokazavši u tom pokrajinsku pretjeranost u ukrasivanju, koju će zatim ispoljiti u zabatu i na vrhu zvonika. Godine 1467. postavlja i Aleši ružu na svoju gotičko-renesansnu krstionicu u Trogiru.

⁵⁵ V. sl. V. Korać, Graditeljska škola Pomorja, t. XXXII, 1, 3, Beograd, 1965.

⁵⁶ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 11.

⁵⁷ Monumenta Ragusina, Liber reformationum 1, str. 15, Zagreb 18. Na slici Dubrovnika na Božidareviću triptihu u dominikanskoj crkvi, koji je restaurirao 1966. godine Konzervatorski zavod za Dalmaciju, vidi se na začelju stolne crkve ruža.

⁵⁸ C. Fisković, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom XIV stoljeća. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku II str. 395. Dubrovnik 1953.

⁵⁹ K. Petrov, Dva primera uticaja primorske arhitekture na srednjovjekovne makedonske spomenike. Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, VI—VII, str. 143. Dubrovnik 1959.

S. Nenadović, Dušanova zadužbina manastir Sv. Arhanđela kod Prizrena. Beograd 1967.

U XVI stoljeću prihvatit će taj srednjovjekovni motiv i renesansa na pročelju šibenske stolne crkve. Projektant tog pročelja Donatellov učenik Nikola Firentinac ponovit će ga i to dva puta, sred pročelja i na zabatu, po uzoru zadarske stolne crkve. Prema njegovom nacrtu veću ružu je klesao 1536. godine zadarski kipar Ivan Mastičević.⁶⁰ Iako je dakle bio stigao iz naprednog padovansko-firentinskog umjetničkog žarišta, Nikola Firentinac se pokorio ukusu pokrajine. Nije, dakle, neobično da je i korčulanski graditelj Petar Andrijić postavio ružu 1520. godine na pročelje svoje renesansne dubrovačke crkve Spasa,⁶¹ ili graditelji benediktinske sv. Marije podignute u tom stilu sred Zadra.⁶² Kipar Ivan Korčulanin je 1542. godine obećao svećeniku Ivanu iz Bara, kapelanu dubrovačkog samostana sv. Andrije da će izraditi i donijeti iz Korčule »unam rosam de scarpello similem ei quam monasterium noviter habuit a comuni Ragusij pro fabrica eiusdem monasterij«.⁶³ Možda je to onaj Ivan Korčulanin koji je skupa s Franom i Ivanom Šibenčaninom sagradio sredinom XVI stoljeća u južnoitalijskom gradiću Mola di Bari koledatu, prenijevši na nju oblike šibenske stolne crkve, pa i ružu usred pročelja, koja sličí onoj šibenskoj.⁶⁴ Motiv ruže prenijeli su, dakle, dalmatinski graditelji⁶⁵ u doba renesanse i u Južnu Italiju, gdje se zatim vidi na renesansnim i baroknim crkvama u Monopoliju, u Gravini i u Manduriji,⁶⁶ a uvjetovan je istim pokrajinskim zaostajanjem kao i na našoj obali, gdje se ruža izrađivala i u drugoj polovini XVI stoljeća, kada se 1562. godine korčulanski kipar Nikola Maravić, sin poznatog majstora Ludovika Maravića,⁶⁷ obavezao da će je napraviti za pro-

⁶⁰ D. Frey, *Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini*, dokument 182. Wien 1913.

⁶¹ V. sl. C. Fiskovića, o. c. (38) sl. 26, 28.

⁶² C. Fisković, *Zadarska renesansna crkva sv. Marije*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, str. 100. Split 1956.

⁶³ (Die XXVIII januarij 1542

Magister Juannes lapicida ad interrogationem venerabilis presbiteri Francisci de Antibari cappellani monalium S. Andree ibidem presentis et pro dicto monasterio stipulantis promisit et conventi conducere ex Corciula infra mensem proximum venturum unam rosam de scarpello similem ei quam monasterium noviter habuit a comuni Rhagusij pro fabrica eiusdem monasterij. Et eam conductam reponere in magazzenum sub ecclesia S. Dominici ibi ubi dicta rota accepta erat, precio autem dicte rotae idem presbyter Franciscus dicti monasterij nomine, promisit et conventi dare et solvere tantum quantum rosa fuerit extimata per probos ac praticos viros, et pro parte prefatus Iuannus ibi presens contentus et confessus fuit habuisse et recepisse a prefato monasterio ducatos auri duos. Renunciando. Diversa cancellariae 128, 47: Historijski arhiv u Dubrovniku.

⁶⁴ V. sl. A. Petrucci, o. c. t. 319; C. Fisković, *Naše umjetničke veze s južnom Italijom*, Mogućnosti VIII, br. 12, str. 1221. Split 1961; C. Fisković, *Contatti artistici tra la Puglia e la Dalmazia nel Medio Evo*. Archivio storico Pugliese XIV, fasc. III—IV, str. 180. Bari 1961.

⁶⁵ A. Petrucci ponovno i u svom drugom izdanju griješi i smatra da je Ivan Korčulanin »era nato a Corfu«. O. c. str. 135, 569.

⁶⁶ V. sl. Ibid. t. 191, 321, 322, 334, 347.

⁶⁷ C. Fisković, *Maravićeve arkadne niše u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 10, str. 179. Split 1956.

čelje franjevačke crkve u Slanom kraj Dubrovnika i to prema priloženom nacrtu sa šesnaest stupića,⁶⁸⁾ koji, kao i na zadarskoj sv. Mariji, imaju renesansne stupiće »dvostruke kruške« s biserom. Godine 1585 postavljena je ruža s gotičkom »žiočkom na raboš« na pročelje Sv. Duha u Omišu.

Okrugli prozor, koji se i u dalmatinskim pismenim dokumentima zove »kolo« ili »zvijezda«, nije se međutim zaustavio u renesansi.

Barokni dalmatinski graditelji također su ga prihvatili i prosljedili na svojim pročeljima XVII i XVIII stoljeća. U trećem desetljeću XVII stoljeća sazidali su pročelje župske crkve u Omišu i nad slikovitim baroknim vratima, (koja se u kompoziciji sa stupovima povode za renesansnim vratima Andrijićeva Spasa, sv. Marije zadarske i hvarske stolne crkve), postavili su ružu sličnu onoj na kotorskoj stolnoj crkvi osobito u nizu andeoskih glava koje krilima oblikuju lukove. Godine 1607 podigli su pročelje sv. Nikole na Prijekome u Dubrovniku i na njemu postavili gotičku ružu trolučnih lukova, Korčulanski graditelji Antun Izmaeli i Nikola Pavlović, koji je radio i na kotorskoj stolnoj crkvi obavezali su se 1677. godine da će sazidati pročelje šibenske franjevačke crkve s ružom sličnom onoj na renesansnoj crkvi sv. Duha u Šibeniku.⁶⁹⁾

⁶⁸⁾ Die XX martij 1562.

Ser Paulus Jun de Gradis ut et tamquam procurator Dominorum fratrum monasterij Sancti Hieronimi de Slano sponte pro infrascripta finestra facienda de scarpello convenit cum Magistro Nicola Ludovici Maravich de Curzola lapicida presente et cum bonis suis omnibus obligante de faciendo unam finestram circularem de scarpello ad modum unius stelle pro dicta ecclesia Sancti Hieronimi secundum designum depictum in uno folio papiri mihi cancellario per partes ipsas presentato, et ad conservandum demisso, videlicet latitudinis in luce brachiorum trium et duorum tertiorum alterius brachij measure Ragusij in cuius fenestre centro facere debeat unam rosam de scarpello perforatam convenientis magnitudinis et supra dictam rosam et circum eam facere, et componere et pulchre distribuere quatuordecim columnellas proportionabilis measure que se extendant a dicta rosa usque ad circumferentiam dicte lucis et supra ipsas columnellas fascias et cornices scarpelli latitudinis onciarum octo in totum ad faciem de foris et à parte interiori facere unum cordonum sive bastonum scarpelli in termino slanzature circularis maioris, et quod corniceae de foris ascendat de circumferentia in circumferentiam una supra aliam ita quod ultima sive suprema sit equalis cum facie muri, ad modum slanciatore; et ita dictus Nicola dictam fenestram facere et complere promisit et se obligavit de bono scarpello et bono laborerio in termino duorum mensium proximorum et completam consignatur et consignavisse dictis fratribus Slani ad dictam ecclesiam. Pretio scutorum auri viginti septem de quibus sponte contentus et confessus fuit habuisse et recepisse scutos octo auri, quod si dictus Nicola promissa non observabit in dicto termino possit dictus Procurator ea expedire cum alijs expensis ommibusque dicti Nicole. Renunciando.

Diversa Cancellariae 148, 129'. Historijski arhiv u Dubrovniku.

⁶⁹⁾ K. Prijatelj, Arhitekt Ivan Skoko i domaći majstori šibenskog baroka. Zbornik zaštite spomenika III, sv. 1, str. 116. Beograd 1953. Autor te podatke donosi prema Stošiću, a J. Soldo me je ljubazno obavijestio da je taj ugovor našao u spisima šibenskog notara G. Capogrossa 114 u Historijskom arhivu u Zadru. On mi piše, da postoji ugovor od 28.

U slijedećem XVIII stoljeću, dakle u punom i već sustalom zamahu baroka ovaj prozor se ponavlja uporno u dalmatinskom graditeljstvu i još je i sada često zaokružen trećentističkim motivom žioke na raboš. Postavljen je 1742. godine skupa s baroknim eliptičnim otvorima i gotičkim četverolistima na izrazito pokrajinski iskličeno pročelje sv. Ciprijana u Visu. Sreća ga se na župnim crkvama u Kaštel Lukšiću kraj Splita 1714, a sred Segeta 1758⁷⁰) i 1777. u poljičkoj Podstrani. Na pročelju franjevačke crkve u Zaostrogu datiranom MDCCXLVII ima žioku na raboš i niz andeoskih glava uz lukove kao na kotorskoj stolnoj i omiškoj župnoj crkvi. Na još jednom djelu domaćih baroknih graditelja, na crkvi sv. Nikole u Prčanjnu započetoj 1728 godine, ruža se rastvara trodjelnim gotičkim lukovima,⁷¹ ima središnji gotički četverolist i okružena je reljefnom romaničkom lozicom, ali usprkos svih tih motiva ranijih stilova, ipak je po njihovom mekom oblikovanju jasno da je izrađena u XVIII stoljeću skupa s ostalim dijelovima te barokne crkve. Tih godina pregrađivana je župna crkva sv. Martina u Vranjicu kraj Splita i na njenom pročeljnom okruglom prozoru⁷²) očiti su ostaci gotike trodijelni lukovi i polukuglice, iako je bez stupića. Njih nema ni okrugli prozor barokne župne crkve u Starome Gradu na Hvaru, premda su i u njegovom razigranom okviru ostali tragovi gotičkih trostrukih lukova.⁷³) Iako se stupići koji su bitna oznaka okruglih prozora na njima ne javljaju redovito već od XIV stoljeća (nema ih franjevačka crkva u Stonu,⁷⁴) a zatim u XVI stoljeću Andrijićeva crkva Blagovijesti ni susjedna dominikanska crkva, te u XVII—XVIII stoljeću crkve »Domino«, sv. Josipa⁷⁵) i sv. Roka u Dubrovniku, a i stolna crkva u Hvaru, očito pod renesansnim uplivom), nisu ipak nestali ni u drugoj polovini XVIII stoljeća osobito na seoskim crkvama, koje su zidali dalmatinski majstori. Ignacije Macanović ih je unio u svoj okrugli prozor uokviren još uvijek i gotičkom žiokom na raboš početkom druge polovine toga stoljeća na župskoj crkvi Kaštel-Štafilića. Iz njegovih ugovora doznaje se konačno da je hrvatski naziv rote ili rozete bio »zvijezda« koje Kaštelanci bilježe ikavski »zvizda«.⁷⁶) U to vrijeme ovi okrugli prozori triumfiraju na baroknom pročelju župske crkve u Nerežišćima na Braču, ima ih na njenoj plohi četiri, od kojih je najveći, zaokružen

veljače 1693. godine, da su franjevci šibenskog samostana sv. Lovre sklopili ugovor s korčulanskim protomajstorom Markom Antunom Pavlovićem, da im između ostalih dijelova pročelja njihove crkve donesu i praznu ružu, koja je na pročelju. J. Soldo će o tome pisati u svojoj radnji »Samostan sv. Lovre u Šibeniku«.

⁷⁰) C. Fisković, Segetski spomenici. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI—LIX/II, str. 228. Split 1957.

⁷¹) N. Luković, Prčanj, str. 326. Kotor 1937.

⁷²) Pročelje je datirano 1729. godine

⁷³) V. sl. K. Prijatelj, o. c. (27), sl. na str. 97.

⁷⁴) V. sl. C. Fisković, o. c. (6) sl. 15.

⁷⁵) V. sl. Č. M. Iveković, o. c. sl. 249.

⁷⁶) C. Fisković, Ignacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, str. 250, 245, sl. 41. Split 1955.

još gotičkom žiokom na raboš.⁷⁷⁾ U toj drugoj polovini XVIII stoljeća zidali su Nikola Foretić i njegov sugrađanin Juraj Korčulanin manastirsku crkvu u Savini, u kojoj se vješto spaja barok s bizantinskim i romaničkim predajama.⁷⁸⁾ Oni ponavljaju davni apuljski motiv, viđen u splitskoj, trogirskoj i njihovoj korčulanskoj stolnoj crkvi, prolazni otvor u prizemlju pročelnog zvonika, a nad njim rastvaraju romaničko-gotički kolut, koji se sreća, kako vidjesmo, uzduž čitave Dalmacije, na kopnu i otocima – prvoj i drugoj polovini



22. Glavica oltara kotorske stolne crkve iz XIV stoljeća

toga stoljeća, pa i onda kada su crkvena pročelja već dobila rokoko obrise, kao npr. u Škripu i u Milni na Braču.⁷⁹⁾ ili ostali u svojim zatvorenim oblicima npr. u franjevačkoj crkvi u Zaostrogu iz 1747. i na župskoj crkvi korčulanskog sela Pupnata iz 1762.⁸⁰⁾ Kada je zatim pročelje dobilo i klasicistički trokutni zabat, kolut, koji se već u XVI stoljeću, po uzoru šibenske stolne crkve, a i Lombardove Sv. Marije dei Miracoli u Mletcima, popeo sred polukružnog zabata npr. na crkvi sv. Roža na splitskom Peristilu ili, potpuno dekorativno, na šibenskoj crkvi sv. Duha, djelu Piakarića, Nogulovića i Sabljica,⁸¹⁾ postavljen je nakon toga i sred tog klasicističkog zabata, npr. na

⁷⁷⁾ V. sl. Ibid. sl. 48.

⁷⁸⁾ Vidi bilješku 27.

⁷⁹⁾ V. sl. Brački zbornik 4, str. 202.

⁸⁰⁾ Prema natpisu na pročelju u Pupnatu i u Zaostrogu, gdje i S. Zlatović datira crkvu u 1747. godinu. Franovci države Presvet. Odkupitelj, str. 181.

⁸¹⁾ V. sl. K. Prijatelj, o. c. (27) str. 20 i sl. na str. 101.

maloj crkvi u Perastu i na dominikanskoj, a zatim pravoslavnoj sred Kotora, čija se slika sačuvala samo na starijim fotografijama.⁸²⁾ Imaju ga čak i svinuti rokokoo zabati npr. na župnoj crkvi iz kraja XVIII stoljeća u Milni na Braču.

Sagledaju li se sve te i ostale crkve ili pregledaju li se arhivski spisi o njihovoj izgradnji, počevši od prčanjskog sv. Nikole do nedovršene župne crkve na otoku Drveniku, koja ima oznake Macanovićeve crkve u Nerežišćima, vidjet će se da su to djela domaćih majstora.

Oni su, dakle, nosioci i uporni sljedbenici srednjovjekovnih građevinskih motiva u primorskim gradićima i mjestima, u kojima nije nikada bilo dovoljno sredstava za izdržavanje stranih, naprednijih umjetnika ni dobavljanje njihovih nacрта, a niti smisla za naglo prihvatanje novih, skupih i neprokušanih građevinskih zamisli. Ova konzervativna sredina bez istaknutih, politički samostalnih i privredno obogaćenih ličnosti, obraćala se, kako to bezbroj građevinskih ugovora od XIV do XIX stoljeća svjedoči, jeftinijim domaćim majstorima, tražeći i zahtijevajući ne samo od njih, već i od stranih graditelja i kipara,⁸³⁾ izričito da rade po već davno ostvarenim uzorima iz doba minulog cvata dalmatinske umjetnosti, romanike, gotike i renesanse.

Klesarski zanat je, međutim, bio u XVII i XVIII stoljeću popustio i majstori nisu rezali kamen onom vještinom i snagom kao u trima prethodnim stoljećima. Njihovi su oblici olabavili, smekšali se i izgubili svoju čvrstoću, jedinstvenu povezanost, jasnoću i oštrinu oblika, koje su potrebite građevinskim dijelovima. Reljefi, a i kipovi, tih stoljeća nemaju, dakle, živahnu izrazitost romaničko-gotičkog ni zaokruženu smirenost renesansnog dlijeta i može ih se prepoznati po mekoći oblikovanja i rastrganosti crteža.⁸⁴⁾

⁸²⁾ N. Luković, o. c. (33), sl. 19.

Od renesansnog dominikanskog samostana u Kotoru iz XVI st. ostao je samo dio trijema (C. Fisković o. c. (3) str. 95), a od onog iz XIV st. na mjestu zvanom »Tabačina« nema, bar dosad, traga ali iz jednog dokumenta doznajem, da je poznati kotorski zlatar Marin Adamović radio na apside njegove crkve
20. XII 1430.

Prudens vir Marinus Adamovich de Cataro aurifex habitator Ragusij... constituit... suos procuratores... Antonellum et Nixam filios ipsius constitutis... ad petendum... nomine operis constituentis quisquid ipse constituens hinc recipere debet et deberetur tam a domino priori fratribus et conventu monasterii sancti Nicole de Cataro quam a procuratoribus ipsius monasterij et conventus et a quolibet eorum pro et occaxione laborerij conche et per ipsum constituentem facti ad concham monasterij dicte ecclesie sancti Nicole...

Diversa notariae 16, 174. Historijski arhiv u Dubrovniku.

⁸³⁾ C. Fisković, Francuski gotički i renesansni umjetnici u Dalmaciji Mogućnosti XIV br. 1—2. Split 1967.

⁸⁴⁾ Potpuno opadanje oblika pokazuju dva kipa, vjerojatno Gabriela i Marije, koji su zabačeni u prvom katu zvonika kotorske stolne crkve, dva anđela u Arheološkom muzeju u Splitu, kip sv. Barbare u lapidariju korčulanske opatske zbirke, kipovi Navještenja u ljetnikovcu slikara Vanke u Korčuli itd.

Strani, ponajviše talijanski graditelji, koji su dolazili da rade ili upućivali u Dalmaciju svoje nacрте ostajali su dosljedni svom stilu⁸⁵⁾ i nisu se obazirali na njenu regionalnu umjetničku baštinu pa nisu, u većini slučajeva, prihvatili ni zastarjeli motiv srednjovjekovne ruže. Andrea Buffalini graditelj nove dubrovačke stolne crkve i An-

⁸⁵⁾ U unutrašnjosti kotorske crkve radio je na pilonima geneveški graditelj Dominik Bona, pa ti pilastri s impostama i pokazuju čistoću i jednostavnost oblika. Stjepčević spominje da je »ser Domenego architetto« 1585. godine dva pilastra obložio kamenom, ali nezna za njegovo prezime. Našao sam ga u Dubrovačkom arhivu i evo o njemu nekoliko podataka i dokumenata: (Die XXI julii 1583).

Magister Vincentius de Cherso de Curzola scarpellinus ad interrogationem magistri Dominici de Bona architecti presentis... confessus est habuisse et recipisse ab ipso magistro Dominico talaros viginti ad grossos 31,5 pro toto caparuei parte pretij et mercatij quatuor capitum scarpelli laboratorum pro columnis sive pilastris ecclesiae S. Triphoni de Catharo... Que capita dictus magister Vincentius promisit... dare et consignare conducta omnibus suis expensis Cathari ad ripam maris... per totum mensi augusti proxime futuri bona et solida et de pulcro laborerio elaborata secundum modellum habitum per dictum vincentium a dicto magistro Domenico supra quo facta est nota manu mei cancelarij et debent esse altitudinis unciarum tresdecim videlicet brachij unius et onze unius mesure Ragusij et latitudinis brachiorum duorum, longitudinis vero brachiorum quatuor, et debent esse suaggiati ab utro que capita lesenati a tre lesene per banda... et si dictus magister Vincentius non adimplebit predicta ad terminum... teneat ad omnia damna et interesse predictae ecclesiae Cathari et alia scarpella que dictus magister Vincentius portabit ad dictum terminum et post dictum terminum pro fabrica predictae ecclesiae debeat sibi solui ad extimationem predictorum virorum peritorem ex pacto. Renunciando.

Diversa cancellariae 170, 160. Historijski arhiv u Dubrovniku.
10. III 1583.

Aloysius della Croce de Spalatro i Ivan limar iz Šibenika izabiru za svoje suce i posrednike u međusobnim poslovima majstora Domenika Bonu (magistrum Domenicum de bona taiapietram genuensem) i Gašpara Marchonis.

21. VII 1583.

Kotoranin Ivan Bolica isplaćuje preko posrednika arhitektu Domeniku de Bona dvadeset talira.

Diversa cancellariae 170, str. 88, 160. Historijski arhiv u Dubrovniku.

Prema tome Domenik Bona je boravio u ožujku u Dubrovniku gdje je vjerojatno i radio. Istog dana 1583. godine kada mu je Bolica isplatio spomenutu svotu, naručio je kod korčulanskog majstora Vicka iz Cresa, četiri glavice za pilastre sv. Tripuna. Taj kamen za oblogu četiriju pilastara isplaćen je Vicku 1584 i 1587, a Domeniku 1585 godine u Kotoru (I. Stjepčević o. c. str. 69; C. Fisković o. c. (3) str. 95). Njega su, čini se, u Kotoru osobito cijenili, jer ga zovu »ser« i »architetto«, ali u Dubrovniku je i »taiapietra«. Pored Vicka, radio je u Kotoru i Petar iz Cresa također graditelj nastanjen u isto vrijeme u Korčuli. Kada su kotorski franjevci počeli graditi svoj drugi samostan i crkvu sv. Bernardina na Puču, on im je 1541. godine napravio za crkvu vrata i triumfalni luk s pilastrima na temelju ovog ugovora:

14 juli 1541

Bartholus Alegretti aurifex Rhagusinus tanquam Procurator et procuratio nomine fratrum Sancti Francisci ex una, et Magister Petrus de Chersa habitator Curciulae ex altera parte, sponte venerunt in hanc conventionem et pactum, videlicet quod dictus Magister Petrus promittit

drea Pozzo graditelj isusovačke, upotrebili su suvremene renesansno-barokne prozore,⁸⁶) a Marino Gropelli graditelj crkve s. Vlaha nastvorio je barokni polukružni prozor, koji je bio poznat već i kasnoantičkim zgradama, pa osvijetljava i Dioklecijanov splitski mauzolej. Gropelli i splitski graditelj Luposignoli, povodeći se za mletačkim graditeljem Longhenom na svom nacrtu za splitsku Gospu od zdravlja 1738. godine,⁸⁷) tu su lunetu poput one na rimskoj crkvi Trinità dei Monti, ili na baroknoj rotundi Sv. Vita u Rijeci, razdijelili kao triforu stupićima u tri dijela, dok je dosad nepoznati graditelj crkvice sv. Trojstva, zadužbine obitelji Lazarovića, u drugoj polovini XVIII stoljeća u Kučištima na Pelješcu⁸⁸) razdijelio u dva dijela.

Mletački graditelji Beati na svom modelu za župnu crkvu u Perastu 1691. godine, Melchiori graditelj splitske crkve sv. Filipa 1735. godine i Macaruzzi projektant crkve u Prčanju krajem toga stoljeća ne upotrebljavaju ružu, dok domaći graditelji Gospe od Škrpjela je unose u svoje pročelje, ali Katičić ipak stražnji dio te crkve osvijetljava baroknom lunetom, koja sve više prodire i u domaće radove. Jednostavniji oblik ruže bez stupića ponavlja se u XVII stoljeću na pobočnom zidu kotorske barokne crkve sv. Josipa, iako joj ukošeni luk ponešto posjeća na gotiku, premda ima u sredini istaknuti klin. Ali, ruža će ipak biti prisutna u susjednom Baru i na crkvama iz druge polovine XIX stoljeća.⁸⁹)

Ruža, dakle, sve do prošlog stoljeća ostaje omiljeni motiv dalmatinskih graditelja, pa je prirodno da su je obnovili i nakon potresa na kotorskoj stolnoj crkvi.

Godine 1674. do 1677. isplaćena je izvjesna svota novaca za taj prozor korčulanskom majstoru Marku Antunu Pavloviću⁹⁰), pa nema sumnje da je to njegov rad. Ti arhivski podaci o isplati vremenski

laborari et exculpere unam portam finitam secundum formam et designum sibi datum pro ecclesia Sancti Bernardini de Cattaro, cum suo pontali super dictam portam. Et etiam unum arcum pro maiori capella dicte ecclesiae cum suis pilastris, congruis et convenientibus et dictum opus absolvere hinc per totam quadragesimam proxime futuram et ipsum absolutum conducere Cattarum suis impensis. Pro quo dictus Bartholus sibi promisit dare et solvere ducatos quadragesima de moneta, de quibus dixit et confessus fuit habuisse et recepisse quinque ad bonum computum et residuum idem Bartholus primisit dare et solvere dicto opere conducto ad dictum locum. Et ita convenerunt promittentes aliter alteri. Renunciando.

Diversa notariae 106 (1539—1542), 157. Historijski arhiv u Dubrovniku.

Petar je zatim radio i u Zadru (C. Fisković, Zadarski srednjovjekovni majstori, str. 27. Split 1959), ali on nije jedini korčulanski majstor koji je svojim umjetem povezivao dalmatinske gradove.

⁸⁶) Mali okrugli četverolisni prozori okruženi gotičkim užetom na pročelju dubrovačke stolne crkve su mjesna, možda Katičićeva primjesa. Ruža na pobočnoj sjevernoj strani nižega dijela isusovačke crkve se također ušuljala kao rad dubrovačkih majstora.

⁸⁷) V. sl. K. Prijatelj, o. c. sl. 6.

⁸⁸) C. Fisković, Crkve na južnom dijelu poluotoka Pelješca. Novo Doba, Split 21. IV 1939.

⁸⁹) Đ. Bošković, Stari Bar, t. CIII, str. 173. Beograd 1962.

⁹⁰) I. Stjepčević, o. c. str. 72.

se potpuno slažu sa stilom ruže, zapravo s načinom njene izradbe; meko i neorganski oblikovanih njenih biljnih ukrasa, andeoskih glava i trolučnih lukova. Ponovljena je tu više iz njenog omiljenog estetskog učinka nego li zbog njene svrhovitosti, jer dok su gotičke monofore, čvrste zbog svog uskog otvora, ponavljane sve do kraja XIX stoljeća, kao npr. na zvoniku župne crkve u korčulanskoj Veloj Luci iz statičkih razloga i zbog osiguranja, dotle ruža uglavnom djeluje samo ukrasno, kao kičeni nakit sred prsnog oklopa ili na grudima. Upravo zbog toga što nije bila rešetka za osiguranje bogatih crkava, ni služila za statičko ojačanje zida, ili za jače osvjetljavanje prostornih baroknih unutrašnjosti, može se smatrati da je ponavljana iz navike staložene u pokrajinskoj sredini usmjerenoj k usitnjenom, a ponekad i suvišnom ukrasivanju.

Majstor Marko Antun Pavlović, kojemu na temelju arhivskih dokumenata, pripisujem ružu je, kako rekoh, Korčulanin. Potomak je stare klesarske obitelji, čiji su članovi već u prvoj polovini XVI stoljeća klesali kameni i ukrašeni zidni namještaj i građevinske dijelove, stupove, prozore i vrata palača, kuća i ljetnikovaca, crkava i samostana u Dubrovniku i okolici, zidali na općinskim gradnjama i proširili stolnu crkvu u svom zavičaju, gradili na zvoniku stolne crkve u Hvaru, izvezili kamen na Krf, a u drugoj polovini XVI i u prvoj polovini XVII stoljeća popravljali korčulansku stolnu crkvu i zidali župnu u Blatu na otoku Korčuli. U drugoj polovini toga stoljeća, dakle, u doba svog rada na kotorskom sv. Tripunu, radili su na gradnji franjevačke crkve sv. Lovre u Šibeniku, popravljali glavna vrata korčulanske stolne crkve i zatim sredinom XVIII stoljeća zidali na baroknoj kapeli sv. Križa franjevačke crkve na Otoku kod Korčule.⁹¹⁾ Kipar kotorske ruže je, dakle, bio prožet predajom

⁹¹⁾ Iznijet ću nekoliko podataka o njima, iako još nisam utvrdio da li su svi članovi iste obitelji.

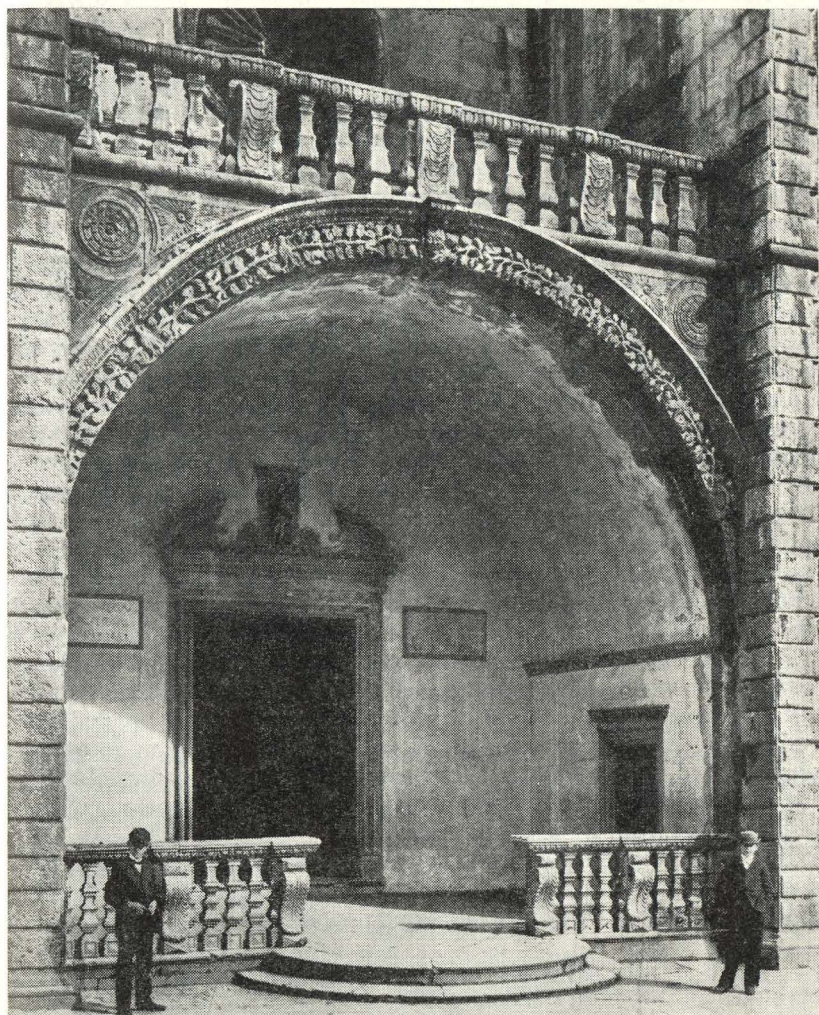
Marko Pavlović zvan Milić zidao je 1514. godine na općinskim gradnjama u Korčuli (Registro dei debitori verso la città di Curzola 1493—1546, str. 121. Korčulanski spisi. Historijski arhiv u Zadru). G. 1525. dobavljaio je kamenu građu za Kneževu palaču (Ibidem 184) i proširio korčulansku stolnu crkvu (C. Fisković, Korčulanska katedrala, str. 25, 92. Zagreb 1939). G. 1531. zidao je s Nikolom Karličem na zvoniku stolne crkve u Hvaru (Ibidem, str. 25, 92). Nikola i Frano Pavlović obavezali su se 20. XII 1516. g. donijeli Franu Džamanjiću tri renesansna prozora (ala romana) u Gruž, Juniju Martinuševiću petnaest stupova dugih pet lakata u Zaton, a Juniju Đorđeviću četrdeset stupova od četiri i po lakta u Rijeku dubrovačku (Diversa cancellarie 107, str. 17, 18. Historijski arhiv u Dubrovniku). Ta narudžba, primjena istog dana, očituje njihovu djelatnost, a ujedno i jaku izgradnju dubrovačkih ljetnikovaca u to doba. Nikola je u lipnju 1518. g. obećao da će donijeti dubrovačkom brijaču Franu Matovu za njegovu kuću u Ston zidne kanale sa zubcima za vodu, krunu bunara, vrata i zidne umivaonike (duas pillas cum duabus pianchis et quattuor columnis cum corona de super...). (Div. canc. 107, 260. HAD). Frano se obavezao Ambrozu i Franu Gučetiću 13. XI 1520. g. da će učiniti dvorišna vrata, lukove, renesansne i ostale prozore (con romanetto) dva kamina, tri zidna profilirana ormara, profilirani zidni umivaonik u dvorani i ostale dijelove kuće (Div. canc. 109, 248'). Skupa s Lukom Pasko-jevim dubrovačkim klesarom obećao je 29. XII 1526. Franu A. Bičiću

svoje sredine i svog roda, a potječe iz kraja u kojemu su se takvi prozori izrađivali upravo krajem XVIII stoljeća, kada je i on radio, i to za barokne crkve na Pelješcu; za župnu i dominikansku u Vignju, Deloritu u vinorodnoj Medovićevoj Kuni, župnu crkvu u Trpnju itd.

Onaj koji pažljivo pregleda pročelje glavne lađe i trijema sv. Tripuna, a to je kod izricanja mišljenja i raspravljanja o spomeniku trebalo očekivati od svih pisaca i stručnjaka koji su se ovim bavili, primijetiti će da današnja ruža nije ni polomljena ni krpana, osim

stupove za odrinu perivoja (columnas decem de petra curciulensis laboratas pro pergulatis altitudinis brachiorum duorum). (Div. notariae 98, 336. HAD). Nikola Kristov obavezao se da će izraditi Bernardu Ranjini za njegov ljetnikovac u Zatonu dvadeset stupova od četiri i po lakta. (Div. not. 97, 226. HAD). Nikola, kojemu nije naznačeno očevo ime, pa može biti sin Krista ili Antuna, sklopio je ugovor s Marinom Sorokočevićem 15. III 1526. g. da će mu izraditi i donijeti na Lopud deset stupova od pet, a sedam od šest i po lakata. (Div. canc. 114, 188. HAD). Nikola Antunov obećao je kapelanu sv. Marije od Kaštela 6. XI 1526. g. okvire prozora i četiri stupa od tri i po lakta. (Div. not. 99, 121), a 28. IV 1528. Jakovu M. Đurđeviću triforu i dva »saracenska« prozora, koje je Jakov platio njegovom bratu Andriji, također klesaru (Div. not. 100, 30. HAD). Braća Frano i Andrija, Antunovi sinovi, izrađivali su početkom 1528. g. prozore i zidne umivaonike benediktinskog samostana sv. Jakova, a u veljači slijedeće godine Andrija je ponovno obećao da će za taj samostan izraditi prozore, vrata, zidne umivaonike i kanale (Div. canc. 116, 65, 256'. HAD) koji se još vide na samostanu. S bratom Pavlom donosio je kamenu građu i zidao na gruškom brodogradilištu (Div. canc. 116, 59). Marko Pavlović je s Ludovikom Karlovićem 1533. g. izradio renesansne prozore, profilirani kamin, zidni ormar i ostale dijelove za ljetnikovac Nika Kr. Kabužića u Luci na Španu (Div. canc. 121, 20. HAD), a 1540—1541. godine gradio je na općinskim gradnjama u Korčuli (O. c. Registro dei debitori... str. 229). Te iste godine izrađivao je kasnogotičku ogradicu u dvorištu domenikanskog samostana u Dubrovniku skupa s Kristom Pavlovićem i Lukom Vasiljićem (Div. not. 106, 161. HAD). Ivan i Vicko dostavljali su 1553. g. kamenu građu mletačkom providuru na Rrfu Giovanniiju Giustiniani (Spisi gradskog kneza P. Valaresso 1551—1553 g. Korčulanski spisi u Historijskom arhivu u Zadru).

U drugoj polovini XVI i u prvoj polovini XVII st. spominju se u Korčuli majstori Marko, Ivan, Frano, Antun, Mate Andrijin, Kristo i Pavao Pavlović (Knjiga vjenčanih 1593—1664. g; Knjiga mrtvih 1642—1740. g; Knjiga krštenih 1593—1663. Župni arhiv u Korčuli; Notarski spisi XVI st. (1558—1592) Korčula. HAD). G. 1591. Pavao je radio na svodu kotorske stolne crkve (I. Stjepčević, o. c. str. 69). Kristo je s Antunom Izmaelijem presvodivao 1664. sa šest svodova, a slijedeće godine zidao i četiri pilastra u župnoj crkvi u Blatu na Korčuli (Arhiv obitelji Šeman u Blatu). G. 1677. Nikola se s Antunom Izmaelijem obavezao sagraditi i izraditi dijelove franjevačke crkve sv. Lovre u Šibeniku, na kojoj je radio i Marko Antun Pavlović (Vidi bilješku 69). Antun je vršio popravke u korčulanskoj stolnoj crkvi, g. 1687. popravljao je njena glavna vrata i izradio stup s glavicom u lađi, koji je zatim postavio 1701. g. Nikola. (C. Fisković, o. c. (91), str. 26, 47). On je s Ivanom 1718. g. popravljao Boninov kip sv. Marka na vratima te crkve (Libro nuovo dell'entrata della Venerabile chiesa cathedrale di questa città di Curzola 1702—1770. Arnerijev arhiv u Korčuli). U toku 1740—1759. godine, a i kasnije, protomajstor Ivan zidao je na baroknoj kapeli sv. Križa na Otoku kod Korčule. Bio se povukao u taj samostan i u siječnju 1767. g. tu i umro. (Računska knjizica u Svesku o sv. Križu, nekoć u franjevačkoj knjižnici na Otoku.)



23. Predvorje i terasa između zvonika stolne crkve u Kotoru

što joj pri zadnjem popravku crkve krajem XIX stoljeća pažljivo obnoviše u donjem dijelu četiri stupića s ulomkom središnjeg cvijeta i s andeoskim glavama. Ti novi dijelovi se stoga i bijele u fotografijama stolne crkve i ruže snimljenim poslije toga popravka.⁹²⁾ Četiri starija zamijenjena stupića s glavicama i isječcima središnjeg cvijeta spremljeni su tada u lapidarij, gdje se nalaze i sada.

Svi dijelovi ruže pokazuju isti način klesarske obrade i na rubnoj lozici i na stupićima. Biljni motivi i andeoske glave loše su klesane, pa ruža u pojedinostima predstavlja osrednji kasnobarokni rad domaćeg majstora. Uzidana je pravilno i jasno se vidi da je in situ i u omjeru s građevinom. Svi redovi kamena su uz nju pravilno ugrađeni i klesani prema njenom krugu, pa je očito da su odmah tu uzidani, kao i ostalo kamenje i vrata na tom zidu.

Ponavljam, dakle, svoje mišljenje izrečeno prije više od jednog desetljeća, da ruža ni po čemu ne pripada XII stoljeću, kao što su smatrali Stratimirović i M. Crnjanski ili da je gotička, kao što je pisao Vasić. Nije sastavljena od starijih ukrasnih dijelova, kao što je pisao Jackson,⁹³⁾ niti je vjerojatno da se sačuvala u potresu i da je iz XV stoljeća kako drži P. Butorac ili da joj dijelovi potječu iz prve polovine XVII stoljeća, kako smatra Karaman.⁹⁴⁾ Njegovo mišljenje da se ovaj krhki prozor odupro potresu i to između dva zvonika, koji su bili potpuno srušeni, ne izgleda vjerojatno, jer, kako Stjepčević tačno piše, »zvonici su pri padu kod potresa god. 1667 povukli sobom i pročelje«, pri čemu je i prozor »potres g. 1667 bez dvojbe pretvorio u gomilu«,⁹⁵⁾ pa doista na njemu nema različitih krparenja, ni umetaka, osim ona dva para stupića zamijenjenih u prošlom stoljeću. S mojim mišljenjem složili su se K. Prijatelj⁹⁶⁾ i P. Mijović,⁹⁷⁾ a ukoliko treba o njemu još raspravljati, može se to učiniti samo na temelju izravnog ispitivanja na licu mjesta, kao što sam ove zime učinio s M. Miloševićem, jer smatram da analizu stila treba vršiti pred samim spomenikom, a ne na njegovim fotografijama. Takvo je ispitivanje važnije od mrcvarenja i preslobodnog tumačenja arhivskih podataka koje vrše neki povjesničari umjetnosti. Budući pak da o obnovi crkve, koja traje od 1667. do 1681. godine, Stjepčević nije iznio nego samo neke podatke, Karaman nije mogao sagledati zamašnost narudžbi, pa je zaključivao na temelju vlastitih »utisaka«,⁹⁸⁾ daleko od samog spomenika.

⁹²⁾ Vidi sl. Stjepčević, o. c. t. VI/2 i fotografiju br. inv. 1470 u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju.

⁹³⁾ T. G. Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria*, III, str. 41. Oxford 1887; M. Crnjanski, *Boka Kotorska*, str. 17. Beograd 1928.

⁹⁴⁾ O. c. (4) str. 13; P. Butorac, *Teritorijalni razvitak Kotora*. Anali Histozijskog instituta u Dubrovniku X—XI str. 100.

⁹⁵⁾ O. c. str. 6, 7, 67. Bilješka da su zvonici atterati nalazi se na str. 173, a ne na str. 176 II Računske knjige.

⁹⁶⁾ O. c. (27), str. 20.

⁹⁷⁾ O. c.

⁹⁸⁾ Lj. Karaman, o. c. (4) str. 14.

Karamancvi zaključci u ovom pitanju nastali su uslijed njegovog ranijeg uvjerenja da je u sredini XVII stoljeća nastao prelom u dalmatinskom graditeljstvu: »Građevna djelatnost jenjava, domaće radionice nazaduju i njih pomalo istiskuju graditelji koji su pozvani izvani«. ⁹⁹⁾ Doista već od početka XVII stoljeća sustaje građevna djelatnost radi dugotrajnih mletačko-turskih ratova, ali upravo zbog loših privrednih prilika, izuzev dubrovačkih, istaknuti strani graditelji rijetko stižu u Dalmaciju, njihovi boravci i nacrti su skupi, pa se domaći, slijedeći poslovne veze i zanatlijsku uvježbanost starijih pokoljenja, osposobljavaju i u novim baroknim zahvatima. Arhivski dokumenti otkriveni u posljednje vrijeme svjedoče o njihovom velikom broju, iako su ugovori o gradnjama u XVII i XVIII stoljeću rjeđe zabilježeni u knjige gradskih bilježnika. Može se nabrojiti čitavi niz otkrivenih hrvatskih imena graditelja i njihovih radova, ¹⁰⁰⁾ a uočene su i domaće oznake u dalmatinskom graditeljstvu tih dvaju stoljeća. Nova istraživanja će jače upotpuniti taj slijed domaće djelatnosti, koja ranije nije bila uočena.

Karaman odveć slobodno tumači i podređuje svojoj pretpostavci dva samo ponešto različita zapisa o rušenju zvonika i pročelja sv. Tripuna. Zamjenjujući travanj s lipnjom, iako oba zapisa potječu, prema Stjepčeviću, iz kobnog travnja 1667. godine, on piše: »Dne 8. juna 1667, dva dana poslije velikog potresa u jednom se izvještaju veli da su srušeni na zemlju zvonici i pročelje, atterati li Campanili e la facciata del Frontespicio. U prvom času, pred neposrednim dojmom katastrofe, učinak potresa je ovdje uveličan. Dva tjedna kasnije dne 23. juna iste godine, spominje se, da su srušeni na zemlju zvonici, kojom su prilikom također nastradala zvona i smrvljena u komade; o rušenju pročelja nema tu više govora (atterati li doi Campanili del Domo et ridote in fragmenti anco le Campanie)«. ¹⁰¹⁾

Pročelje je sa zabatom pored zvonika najistaknutiji i veoma vidljivi dio crkve, te je teško pretpostaviti da se onaj koji je to pisao u malom svugdje dostupnom gradu, zadužen posebno za pažnju nad stolnom crkvom, zabunio. On 8. travnja spominje rušenje pročelja, jer govori o popravku krova, koji je otkriven vjerojatno upravo zbog rušenja pročelnog zabata. ¹⁰²⁾ Jednako tako on 23. istog mjeseca ne spominje više pročelje, već samo zvonike i zvona, jer mu ono i nije važno, budući da ovim drugim zapisom želi opravdati i označiti da se gradsko Vijeće sastalo bez zvonjenja zvona, pošto su zvonici sasvim srušeni. ¹⁰³⁾ Pročita li se, dakle, u cjelini oba zapisa, vidjet će se da su različita samo zbog ta dva razloga.

⁹⁹⁾ Ibid. str. 13.

¹⁰⁰⁾ N. Božanić-Bezić, Majstori od IX do XIX stoljeća u Dalmaciji. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15, str. 215. Split 1963. Taj popis, naravno, nije završen.

¹⁰¹⁾ O. c. (4) str. 15.

¹⁰²⁾ I. Stjepčević, o. c. str. 67, bilješka 26.

¹⁰³⁾ Ibid. str. 71, bilješka 50.

Ali pored njih Stjepčević je nakon Karamanova pisanja 1957. godine iznio u drugom svesku Abramićeve spomenice (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI—LIX, str. 194.) zapis sjednice kotorskog Velikog i Malog vijeća od 11. veljače 1668. godine, koji glasi: »... Fra gli edificii che diroccarono nel medesimo terremoto furono li due campanili et la fassada del Domo del Glorioso Martire s. Triffone nostro protettore con non poco volto cosi esteriore come interiore et il resto svazzato e minaciante momentanea caduta.« Dakle, skoro nakon godinu dana poslije potresa jasno se ističe da je pročelje sa zvonnicima srušeno, skupa sa svodom galileje i krova, koji je ispred i iza pročelja.

Slažem se dakle sa Stjepčevićem, koji je i objavio te zapise, da je 6. travnja 1667. godine potres »srušio do temelja zvonike i pročelje«,¹⁰⁴) tim više što se po stilu pročelja i zvonika vidi da su uporedo i skupa građeni, pa se i redovi njihova kamena podudaraju i spajaju kao pri svakom uporednom i zajedničkom zidanju.

Nedostatni arhivski podaci nam ne otkrivaju potanko mi stanje tzv. galileje, terase nad presvođenim trijemom između dvaju zvonika, za koju se zna da je postojala prije velike trešnje i ta je tada oštećena, a kada je prijetila padom da je poduprta i zatim srušena. Godine 1674. isplaćen je za novi luk korčulanski majstor Marko Antun Pavlović, isti onaj koji je tih godina izrađivao i ružu. Taj luk nad trijemom se doista stilski slaže u mekoći i nezgrapnosti svoje obrade s onodobnim vremenom, a i ondašnjim načinom klesanja reljefnih ukrasa domaćih klesara koji su na njemu ponovili romaničko-gotički inventar: lozicu s pticama i dječacima, preuzetu u romanici još iz kasno antičke reljefne plastike, viđene u Zadru¹⁰⁵) i na splitskoj Dioklecijanovoj palači.¹⁰⁶) Isječci uz luk popunjeni su reljefnim okruglim cvijetovima i trokutastim lišćem preuzetim iz romanike i gotike,¹⁰⁷) a kasetirani donji dio luka iz renesanse.

Svi ti stari motivi, jednako kao i motiv terase i trijema među zvonnicima, su, dakle, ponovljeni nakon trešnje, ali su obrađeni sustalim i dekadentnim načinom dalmatinskog kasnog baroka, a k tome su prepleteni novim motivima tog stila, klinom u obliku ženske glave okružene velom, koju se sreća i početkom XVIII stoljeća na Milesijevoj palači u Splitu¹⁰⁸) i ogradicom terase, čiji su stupići izrazito

¹⁰⁴) Ibid. str. 8.

¹⁰⁵) E. Franković, Prilog upoznavanju odnosa romaničke prema antičkoj umjetnosti u Dalmaciji. Peristil II, str. 139. t. XXI. Zagreb, 1957.

¹⁰⁶) V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 206.

¹⁰⁷) V. sl. C. Fisković, Radovan, t. 66, 67. Zagreb 1965.

¹⁰⁸) C. Fisković, Milesijeva palača. Pomorski Muzej JAZU u Splitu, str. 11, t. VII. Zagreb 1960.

kasnobarokni i slične onima sa ogradica trijema, prozora i završne istočne lože zvonika.

Prenatrpčnost svih tih vješto spojenih ukrasa odava horor vacui, bojazan od praznine ploha, domaćih majstora koji su u XVII stoljeću napustili čiste renesansne plohe i ponovo se vratili kićenju sličnom onomu cvijetne gotike, najmilijem stilu svojih pređa iz XV i početka XVI stoljeća, ali u drugačijem oblikovanju i obradi koja je mekša i sustala, šire, a i plošnije izrađena.

Luk galileje i ruža pročelja su sitnim ukrasom ipak vizuelno povezani, a po obradi i motivu ovula i bilja su rad iste, vjerojatno Pavlovićeve radionice. Ista im je plošna i jasna, neprepletana postava mekog lišća i gole djece na lozici. Ni na luku nema krparenja ni umetnutih dijelova koji su oštećeni ili stariji i ponovno upotrebljeni.¹⁰⁹⁾ Arhivski zapis, doduše, spominje da je 7. rujna 1667. nakon potresa isplaćivano drvodjelicima za podupiranje arhivolta nad glavnim vratima, budući da je prijetio padom. To, međutim, ne znači da je spašen u cjelini i ponovo uspostavljen, jer dok je prijetio padom, znači da je bio oštećen. Tek 1669. godine arhivolt su počeli rušiti i tada se izričito veli »butar«, a ne »disfar«, srušiti, a ne rastaviti.¹¹⁰⁾

U vremenskom razmaku između 1670. do 1680. godine nabavljaju se kameni vijenci i donji rubovi balkona, stupići, komadi arhivolta, zvijezde i svoda. Bilješke o tim nabavcima nisu do kraja jasne, niti pisane za povjesničare umjetnosti i arhitekta, pa se može iz njih zaključivati samo da se radilo na tim dijelovima pročelja dugo i postepeno. Nigdje se ipak ne spominje prerada ili upotreba starijih ulomaka.

I doista svi dijelovi ziđa, počevši od postolja zvonika i trijema, sva vrata na terasi i pod trijemom su također kasnobarokna, ono dvoje sa pročelja na terasi i glavni crkveni ulaz imaju pri dnu dovratnika tipičnu oznaku dalmatinskog kasnog baroka, veliki dijamantni vršak poput niske piramidice, veoma čest u našem XVIII stoljeću.¹¹¹⁾

¹⁰⁹⁾ Postoje samo komadi kamena, prekinuti ponegdje i sred ukrasa, ali se taj ukras nastavlja na slijedećem. Slična pojava je na mnogim reljefima dalmatinskim, pa i u Aleši-Firentinćevoj krstionici u Trogiru, koja je odjednom sagrađena.

¹¹⁰⁾ I. Stjepčević, o. c. str. 72.

¹¹¹⁾ Lj. Karaman u svom najnovijem pregledu o dalmatinskim stolnim crkvama piše da su »pri obnovi pročelja krajem XVII stoljeća umetnuta barokna vrata prizemlja i barokne ogradice trijema i terase nad trijemom pročelja«. Međutim, svi ti dijelovi predstavljaju jedinstvenu i povezanu kompoziciju. Dijamantni vršci na kraju dovratnika tih vrata se vide i na onim vratima na terasi, a ogradice prate slijed onih na balkonima zvonika i nema traga nekom kasnijem umetanju u okolno

Može se stoga po svemu zaključiti, da je pročelje s oba zvonika izrazito djelo druge polovine XVII stoljeća. Dosadašnji pisci su, dakle, grijesili kada su smatrali da glavni luk potječe iz XIV i da su na njemu ostavljeni neki dijelovi srednjovjekovne crkve čak iz XII stoljeća, ili pak da pročelje potječe iz renesansnog vremena.

Na kotorskoj stolnoj crkvi su, kao i na mnogim dalmatinskim spomenicima, naši majstori ponovili ne samo ružu, reljefne ukrase i niz slijepih lukova, već i ostale romaničke, gotičke i renesansne motive u XVII i XVIII stoljeću.

U slikovitom i strogom dvorištu dubrovačkog Kneževa dvora, nakon velike trešnje koja je istog kobnog dana pored Kotora srušila upravo, evo, pred trista godina i Dubrovnik, obnovljeno je stupovlje

zide. Karamanova pretpostavka da su »nizovi lukova sa školjkom u vrhu zvonika po svoj prilici motiv preuzet od prijašnjih zvonika« nije vjerojatna, tim više što sam našao spomenuti ulomak s lišćem, a ne sa školjkom, u trodjelnom slijepom luku, koji je, možda, bio vrh tih zvonika. Lj. Karaman, Dalmatinske katedrale. Radovi Instituta JAZU u Zadru X, str. 42, bilješka 15. Zadar 1963. Da bi se izbjegla daljna i slična nagađanja o obnovi pročelja i zvonika pregledao sam drugu i treću računsku knjigu stolne kotorske crkve, iz kojih je Stjepčević iznio samo nekoliko podataka o obnovi stolne crkve nakon potresa.

U obe knjige, a osobito u trećoj, zabilježene su mnoge i česte isplate za čišćenje ruševina, a još više za obnovu crkve. Njih ima mnogo više nego što ih navodi Stjepčević. Odatle se između ostalog vidi, da je luk i svod galileje bio dugo vremena podupiran, te konačno srušen, nakon čega su uklonjene i njegove ruševine. To je učinilo nekoliko radnika u nekoliko dana: 1668 in Cataro, 28 marzo per contati a otto manuali per mezza zornata a levar il ruinazzo di detto volto lire otto val L. 8...

29. detto, per contati a otto manuali per zornata intiera a detto ruinazzo lire sedeci L. 16. (Računska knjiga II. 182). Iz ostalih bilježaka se vidi da je godine 1670. počela obnova pročelja i zvonika i da na tome radi poznati korčulanski protomajstor i klesar Toma Azali, (vidi o njemu C. Fisković, o. c. (91) str. 26, 27, 46, 47, 71), koji je isplaćivan za pojedine kamene dijelove i građu sve do kolovoza 1679. godine (Račun. knjiga III, str. 401—402.). Značajnije su i češće isplate drugom korčulanskom majstoru Marku Antunu Pavloviću koji nam je također poznat po ostalim svojim radovima (vidi bilješku 91). On je donosio za stolnu crkvu kamenu građu, dijelove zvonika, pročelja, trijema, terase i ruže i to kamene zidne vijence, stupiće i polustupiće ograda, dijelove luka i njegov središnji klin, kamen za okvire ruže, za ugaoni bunjato, za velike prozore zvonika itd. Potpisivao je vlastoručno primitke većih svota od 1674. do veljače 1677. godine. Po spominjanju tih dijelova ili po njihovom kratkom opisu vidi se da je bio zaposlen u toku četiri godine u stolnoj crkvi mnogo više od ostalih majstora (Račun. knjiga III, str. 407, 408, 410—414.). Zapisi svjedoče da su pored njega kamenu građu i dijelove donosili i ostali korčulanski zidari i klesari: 1675. godine Frano Karlić (Račun. knjiga III, str. 410) a 1675, 1676, 1678—1680. godine Nikola Pavlović i Ivan Karlić i to ugaone kamene, zidne vijence i dijelove za prozore zvonika itd. U travnju 1679. Nikoli Pavloviću se plaća 3 colonette grezze numero tre che se meterano con altre che s attendono sopra l'archivolto maestro divanti la chiesa (Račun. knjiga III, str. 413, 415, 416, 418.). Očito je, dakle, da su barokne ogradice nad trijemom pročelja postavljene u toku gradnje, a ne umetnute krajem stoljeća, kako piše Karaman.

Godine 1680. Ivanu (Zanco) Karliću plaćeni su eliptični prozori na pobočnim stranama zvonika i to na drugom katu što znači da su zvonici

u romaničko-gotičkom stilu,¹¹²⁾ iako je dubrovačka sredina bila i privredno i kulturno naprednija, pa i politički samostalnija od bokeške. Sred Splita, koji je bio bliži mletačkom baroku, na pročelju barokne palače plemićke obitelji Benedeti, datiranom 1680. godine, grb je uokviren gotičkim okvirom, a na vratima su joj poluglavice kasnogotičkog kovrčastog lišća po uzoru onoga koji je izrazit u djelu Jurja Dalmatinca iz sredine XV stoljeća, jer je njegova djelatnost toliko bila zapažena, da joj se tragovi vide i pri kraju XVII stoljeća. Glavice koje su u drugoj polovini toga i na početku sljedećeg



24. Završna loža zvonika stolne crkve u Kotoru

stoljeća zamijenile starije na stupovima glavne lađe korčulanske stolne crkve imaju također ranije romaničke, gotičke i renesansne

bili te godine sagrađeni više od svoje polovice. Ti prozori se naime i danas vide na pobočnim njihovim stranama: ...per sedeci volti cioè ovadi et triangoli per le quattro fenestre tonde nel secondo ordine di campanili da lor ladi a L 4 il pezzo L 64 (Račun. knjiga III, 418.). Godine 1677. dovršena je ruža sred pročelja: 1677, 15 aprile... per conti nella vetriada con soa ramada de fil de rame e sua cassa per la stella della faciada de S. Trifon... (Račun. knjiga II, str. 195.).

¹¹²⁾ V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 261, 270.

motive,¹¹³) koji ustraju i u XVIII stoljeću. Reljefni grb hvarskog biskupa Bonajutija iz 1730 godine uokviren je na njegovoj palači kasnogotičkim kovrčastim lišćem. Skladni zvonik župne crkve u Nerežišćima na Braču, koji je sredinom XVIII stoljeća zidao Ignacije Macanović,¹¹⁴) podignut je u romaničko-gotičkom rasporedu i zatvorenom obrisu sa završnom piramidom, u strogoj podjeli na katove s triforama, a na njemu su pored baroknih i gotički prozori s lukom tzv. »magarećih leđa« koji se javlja u Dalmaciji u XIV—XV stoljeću.¹¹⁵) Na postoljima triumfalnog luka u župnoj crkvi u Milni na Braču, podignutoj u XVIII stoljeću ponavljaju se Firentinčevi anđeli s balklom, preuzeti iz njegove renesansne kapele u Trogiru.¹¹⁶)

Naravno, mnoga uklapanja starijeg u novi stil treba pojedinačno proučavati, jer se ponekad u štedljivoj dalmatinskoj sredini izvorni gotički dijelovi prenašahu u baroknu novogradnju, tako da nastajahu i nove građevinske kompozicije. Npr. Alešijeve trifore su prenesene nad istočni ulaz »velike« Čipikove palače sred Trogira u drugoj polovini XVII stoljeća, kada je donjoj nadodan čak i barokni balkon. Isto su tako preneseni: Firentinčevo poprsje sv. Petra sred baroknog zabata zapadnih vrata svećeve crkve u Trogiru,¹¹⁷) gotičko-renesansne glavice na vrata barokne Milesijeve palače u Splitu,¹¹⁸) kasnogotička luneta s Kristovim monogramom na vrata Đurđićeve palače na Prijekomu u Dubrovniku, renesansna luneta iz 1481. godine na stubište isusovačkog samostana¹¹⁹) i svetački gotički kipovi na barokna pročelja sv. Nikole¹²⁰) i sv. Roka, a reljefi iz XIV stoljeća na

¹¹³) C. Fisković, o. c. (91), str. 26, 47.

¹¹⁴) C. Fisković, o. c. (76), str. 237, sl. 46.

¹¹⁵) Na prizemnom prozoru franjevačkog zvonika u Dubrovniku, na vratima sakristije stolne crkve i na vratima jedne kuće u srednjem zapadnom dijelu starog dijela Korčule, na triforama stražnjeg zida Garanjinove i prednjeg zida »male Čipikove palače« sred Trogira, na kojima je očit upliv mletačke gotike XIV stoljeća. Sjeverna trifora na Čipikovoj palači restaurirana je za vrijeme talijanske okupacije, a južnu je obnovio Konzervatorski zavod za Dalmaciju 1963. godine.

¹¹⁶) Brački zbornik, 4, str. 203.

¹¹⁷) V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 32 (trifore Čipikove palače). Vjerojatno su tu arhitektonsku kompoziciju izvršili Ivan i Lelije Čipiko u drugoj polovici XVII stoljeća kada su obnovili, kako to natpis na trijemu veli, sjeveroistočni dio kuće (C. Fisković, *Drvena gotička skulptura u Trogiru*, str. 133, Zagreb 1942.). Učinili su to pod uplivom mletačkih baroknih palača s okupljenim i naglašenim otvorima sred pročelja. Upoređi K. Prijatelj, *Umjetnost 17 i 18 st. u Dalmaciji*, sl. 23. (*Cindrova palača u Splitu*). C. M. Iveković, o. c. t. 37 i 39 (vrata sv. Petra).

Poprsje je vjerojatno pripadalo onim renesansnim vratima koja su kasnije uzidana u sjeverni zid crkve sv. Petra. U svećevu zamahu Firentinac, kao da se poveo u patetici za likom sv. Augustina, djelu Jurja Dalmatinca na vratima svećeve crkve u Jakinu!

¹¹⁸) V. sl. C. Fisković, o. c. (108), t. 4, 5.

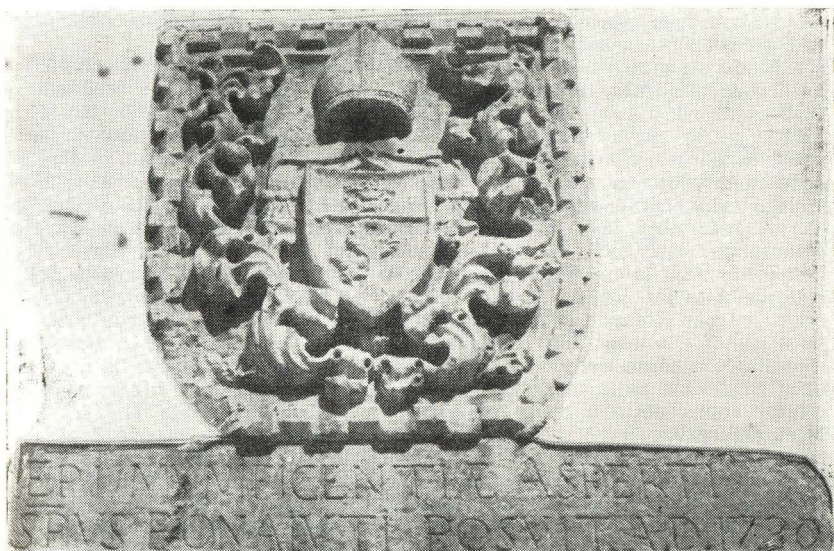
¹¹⁹) V. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 284.

¹²⁰) V. sl. *Ibid.* t. 250/2.

baroknu propovjedaonicu franjevačke crkve u Dubrovniku¹²¹), sagrađenu u poligonalnom obliku po uzoru gotičke propovjedaonice u blagovaonici franjevačkog samostana.

Raniji pisci kod ocjene spomenika nisu često uvažavali ductus, način izradbe i rukopis starih majstora, pa su stoga pogrešno datirali i pročelje kotorske stolne crkve, iako je način klesanja istih, ponavljanih motiva u Srednjem vijeku i u baroku potpuno različit.

Kotorska stolna crkva obnovljena u drugoj polovini XVII stoljeća u svom pročeljnom dijelu upravo je klasičan primjer regionalne dalmatinske umjetnosti. Oživljavanje srednjovjekovnih stilova na njoj u doba kasnog baroka predstavlja jednu od njenih odlika, koja je posljedica privrednih i društvenih prilika onog vremena. Mletačka vlast nije ulagala velike iznose u gradnje, nije osnivala niti širila gradove, a ukoliko je i širila predgrađa, ta onda — kao Arbanasi kraj Zadra — nose ruralni biljeg. Stoga je većina novogradnja, iako čednog ali ipak baroknog obilježja, uklopljena u stare prostore. Dalmatinska sredina je i tada sama podizala i obnavljala svoje zgrade



25. Grb hvarskog biskupa Bonajutija iz 1730. godine.

novcem pojedinaca, prihodima općina, crkava i bratovština, pa i novcem od kazni. Bogatih mecena ni moćnih plemića nije bilo, a gradska vijeća su bila nemoćna i sasvim podređena mletačkoj vlasti, pa nisu ni mogla okupiti suvremene umjetnike, sposobne za ostvarenje velikih narudžbi novog, veličanstvenijeg, a i raskošnijeg baroknog stila. Gradovi su, dakle, ostajali skućeni u uskim prostorima utvrđenih oklopa srednjovjekovnih zidina i tijesnih ulica. Stoga ih

¹²¹ C. Fisković, Mletački reljefi XIV st. u Dubrovniku. *Anali Histroijskog Instituta JAZU u Dubrovniku* X—XI str. 9. Dubrovnik 1966.

je i nedostatak prostora silio na stare omjere i mirnu zatvorenost ranijih oblika, pa su stoga i posezali za njima, iskaljujući se često u kamenom ukrasu, omiljelom i kasnijim vremenima baroka i rokoka, kad nisu mogli u većim prostornim rješenjima.

Kotorska stolna crkva obnovljena u starom obliku, a vjerojatno i veličini, nije, dakle, izuzetak. Upravo zbog toga što je odraz jednog vremena i društva, treba je uvažiti, kao i ostale naše spomenike koji pokazuju, iako zaostale, ipak izrazito pokrajinske crte, koje su, jer ilustriraju povijesne okvire i pravo stanje jedne sredine, često važniji nego li osrednja iako naprednija spomenička ostvarenja tuđih graditelja koji su banuli u naš postepeni i prirodni umjetnički razvitak. Ovakve pojave vlastitog stvaranja treba kijeniti i zbog toga što one pridonose jedinstvu umjetničkog izraza, koje ima bezbroj inačica uzduž naše obale od Istre do Boke, te u općoj slici pokazuje i vlastite umjetničke oznake, još dovoljno neistražene niti uvažene.¹²²⁾

¹²²⁾ Godine 1966. otkriven je u svetištu ulomak freske koji je objavio M. Milošević, Freske u kotorskoj katedrali. Zograf 1, str. 34. Beograd 1966.

Nakon toga ispravljam ranije pretpostavke, jer su freske vjerojatno rad grčkih slikara koji su u crkvi radili u XIV stoljeću.

Među stranim majstorima čiji rad treba istražiti, a koji su radili za kotorsku katedralu, je rezbar Urban iz Bavarske, koji je rezbario u Dubrovniku i u Lastovu (Vidi o njemu C. Fisković, o. c. (29), str. 30.). Možda je on rezbar glavnog oltara Gospe od Šunja na Lopudu sa dvanaest osrednjih kipova apostola koji su 1966—1967 restaurirani u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu. Urban je u kotorskoj stolnoj crkvi radio prije nego što ga spominje Stjepčević. (o. c. str. 21, 83.): 8. settembre 1640. Noi prochoratori sudetti dobbiamo haver ducatti setanta per altri tanti datti a mistro Urban da Baviera per parte et a bon conto delli lavori di intaio qualli va fabricando per il depositto delle reliquie. (Račun. knjiga II, str. 105.). Prije toga radi za kotorsku stolnu crkvu rezbar Rikardo koji je izrezbario drvena vrata za srebrnu oltarnu palu glavnog oltara: 1618 li II de febraro... L. 15 soldi 12 a Rizzardo intagliator a conto delli lavori d'intaglio... per quarnitione delle portelle et altro di essa palla in detta chiesa... 1619 li 15 marzo à Rizzardo intagliator sopra detto a conto delli lavori... (Račun. knjiga II, str. 31.). Mletački rezbar Batista je rezbario 1637 godine drvene kipove i ukrase za stolnu crkvu: 1637 li 11 di zugno in Cattaro... Item per uno parapeto di altar maggiore in detta chiesa lavorato d'intaglio con figure de S. Zuane e S. Marcho, uno christo resucitato con quatro dotori della chiesa fati di intaglio con sue cartelle e friso reposte sopra al pulpito nella predetta chiesa. Item uno sottociello trasforato con opere d'intaglio et uno Giesù nel mezzo reposto sopra al'altar predetto in detta chiesa et uno pezzo longo di intaglio con figure di anontiatia per detto altare ducati 20 contati à maestro Batista Intagliator per sua mercede al tragheto di S. Felice per sue mercede, et a maestro Zuane indorador al ponte di S. Felice ducati 86 per sue mercede... (Račun. knjiga II, str. 91.).

Godine 1638. kada su kupljena kod mletačkog lijevača Bernarda četiri brončana anđela za stolnu crkvu, rezbar Bartul Moro izrezbario je ogradu sa stepenicama za glavni oltar ukrašenu svetačkim likovima: 1638 adi primo aprile. Inoltre noi Lorenzo Buchia e cavalier Francesco Boliza procuratori della chiesa et fabrica de S. Triffon come di sopra... dobiamo haver lire numero setecento nonanta doi spese in Venetia per quatro anzolli di bronzo fatti e compratti da maestro Bernardo bronzer in calle de fabri L. 372, per uno parapeto di nogera d'altar et quatro schalini per il quarnimento del altar maggiore di essa chiesa intagliati de figure

il tutto dorato fatti da maestro Bartollo Morò intagliator à S. Apostollo L. cento nonanta e cinque soldi 6, per far indorar detto parapeto e schalini da maestro Zuane indorador a S. Felice Lire cento nonanta otto soldi 6, per quatro feri a vida per sudetti anzolli L. 7 s. 6... (Račun. knjiga II, str. 93.).

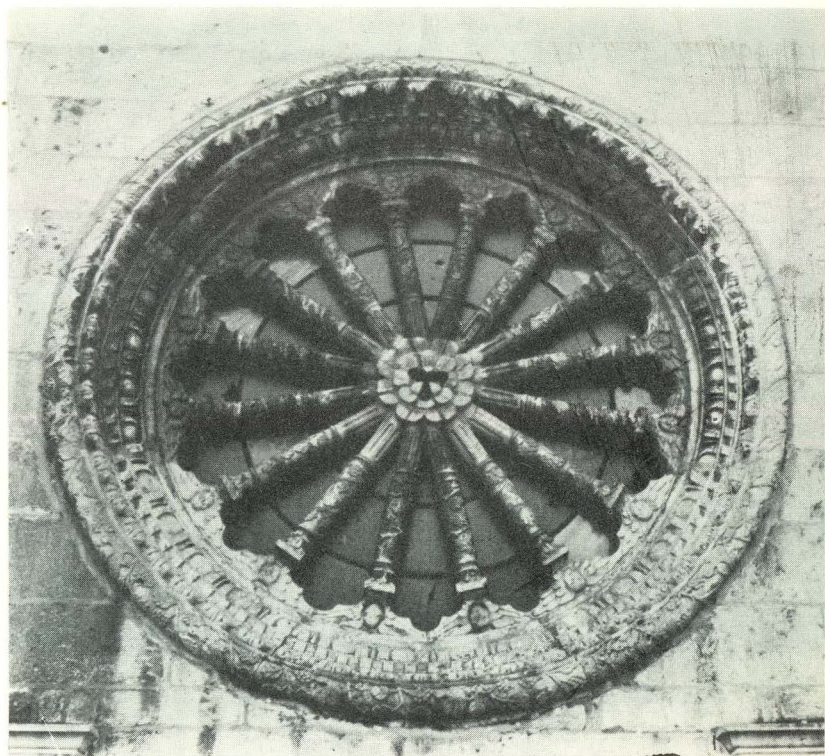
Treba ispraviti i ime mletačkog zlatara koji je skovao reljefne likove sv. Franje i sv. Jerolima na pozlaćenju oltarnoj pali u kotorskoj stolnoj crkvi. Stjepčević je pisao da se zove Venturini (o. c. str. 20.), pa je njegovo ime tako prihvaćeno u povijesti dalmatinske umjetnosti (K. Prijatelj o. c., str. 56, N. Božanić-Bezić, o. c. str. 316.), ali on se zove Venturin Zanfranchi: 1615. die 17 genaiio, La procurattia della fabrica di s. Triffon deva dar l'infrascritte spese sequitte in Venetia... per ocassione della palla d'argento. Per dua figure d'argento de novo fate... per doratura delli sopradetti 2 santi sono s. Francesco e s. Gerolamo... per fattura di su detti dua santi... lavorati dal orese Venturin Canfranchi (Račun. knjiga II, str. 17.).

RETARDS DE STYLES DE LA CATHÉDRALE DE KOTOR

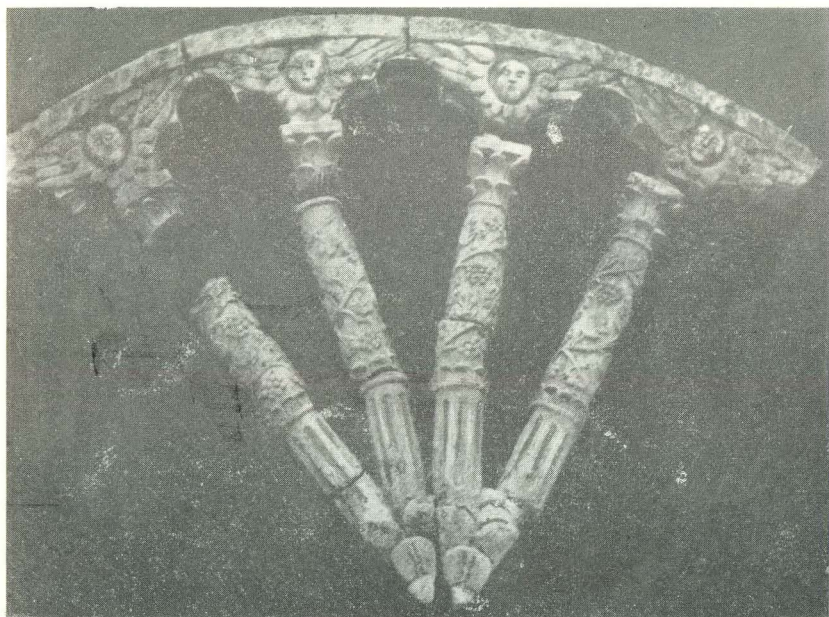
CVITO FISKOVIĆ

Dans cet article l'auteur traite des retards de styles de la cathédrale de Kotor, et se livre à une polémique avec les écrivains qui ont précédemment écrit sur cet édifice.

L'ancienne cathédrale- construite au XIe. s.- subit à plusieurs reprises des modifications et agrandissements, surtout au XIVE. s. Son autel qui- comme les autels paléochrétiens- fut, au XIVE. s., construit sur cinq pieds, date de cette époque. La façade antérieure de la cathédrale, les deux clochers, le portail principal, la rosace, le galilée ou l'archivolte avec terrasse entre les deux clochers, avaient été détruits lors du grand tremblement de terre de 1667 et furent rénovés dans la seconde moitié du XVIIe. s., sur les fondations romanes, avec des détails sculpturaux où se mêlent des éléments romans, gothiques et baroques. Ce mélange de styles se voit aussi sur la grande arcade du galilée, et sur la rosace qui a été complètement refaite dans la forme romano-gothique bien que sa décoration ait été exécutée tout à fait dans la manière du baroque tardif. Des motifs semblables de retards stylistiques se voient dans d'autres monuments dalmates, et surtout sur les façades d'églises où la rosace romane se répète jusqu'au début du XIXe. s. Les maîtres suivants de l'île de Korčula ont travaillé à toutes les parties de la façade et des clochers de la cathédrale de la ville de Kotor: Marko Antun Pavlović, Toma Azali, Nikola Pavlović, Frano i Ivan Karlić et de nombreux documents d'archives ont été relevés à leur sujet. La cathédrale de Kotor s'insère donc dans l'architecture baroque dalmate du XVIIe. s.



33. Ruža sred pročelja stolne crkve u Kotoru



34. Ulomak ruže stolne crkve u Kotoru. Gradski lapidarij